

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Kristýna Látalová

Odras legionářské tradice v médiích 1918-1939

Diplomová práce

Praha 2018

Autor práce: **Kristýna Látalová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.**

Rok obhajoby: 2018

Bibliografický záznam

LÁTALOVÁ, Kristýna. *Odras legionářské tradice v médiích 1918-1939*. Praha, 2018. 62 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Abstrakt

Diplomová práce *Odras legionářské tradice v médiích 1918-1939* rozebírá dobové články, divadelní hry a publikace věnované účastníkům prvního odboje a popisuje, jakým způsobem byla československá veřejnost informována o legionářích na základě studia archiválií. Jako hlavní zdroj informací byly použity výstřížkový katalog Ministerstva zahraničních věcí v Národním archivu v Praze, který obsahuje autentické sbírky článků týkajících se legionářů a působení legionářských organizací. Diplomová práce stručně shrnuje působení československé revoluční armády během první světové války a vývoj tisku v českých zemích. Zvláštní pozornost je věnována tehdy populárním periodikům Lidové noviny a Národní osvobození a jejich článkům. Popisuje vznik legionářského kultu a jeho symboliku. Velká část práce rozebírá osobu plukovníka J. J. Švece a jeho kult. Věnuje se prvnímu československému velkofilmu na motivy jeho příběhu. Také představuje zborovskou bitvu a její význam pro prvorepublikovou veřejnost a upozorňuje na státní svátky a trzny spojené s legiemi. Součástí práce je také kapitola o křesťanských symbolech legií v době, kdy byla odluka církve od státu velkým tématem. Na příkladu dobových článků pak dokládá, jak tato historie byla prezentována čtenářům.

Abstract

Thesis *Media reflections on Czechoslovak Legions 1918-1939* analyzes period articles, theater plays and publications dedicated to the participants of the first resistance and describes how the Czechoslovak public was informed about legionaries based on the study of archival materials and the content of analysis. A scrapbook catalog of the Ministry of Foreign Affairs in the National Archives in Prague, that contains authentic collections of articles about legionaries and the activities of legionary organizations was used as a main source of

information. The diploma thesis briefly summarizes the work of the Czechoslovak revolutionary army during the First World War and the development of the press in the Czech lands. A significant part is focused on the popular periodicals called Lidove noviny and Narodni osvobozeni and their articles. It describes the legionary cult and its symbolism. A large part of the thesis describes the person of J. J. Svec. It analyses the first great Czechoslovak film based on his story. Part of the work is based on christianlegion symbols in a time when the separation of the Church and the state was an eminent period topic. It documents how the story was presented to the readers by means of the period articles.

Klíčová slova

Czechoslovak Legion, Legion, First Czechoslovak Republic, Media 1918-1939, The Battle of Zborov, Colonel J. J. Svec, Archival research

Keywords

Československé legie, Legie, První Československá republika, Média 1918-1939, Bitva u Zborova, Plukovník J. J. Švec, Archivní výzkum

Rozsah práce: 155 418 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne Kristýna Látalová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce, Doc. PhDr. Barbaře Köpplové, CSc. za pomoc při vedení práce, za její čas a trpělivost. Za podporu během psaní děkuji i své rodině.

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK
Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce

TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:

Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta:
Látalová Kristýna

Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta:
2013/2014

E-mail diplomantky/diplomanta:
klatalova@seznam.cz

Studijní obor/forma studia:
Mediální studia/kombinovaná forma

Razítko podatelny:

Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd	
Došlo dne:	- 6 -06- 2014 -1-
Čj: 4442	Příloh: Skartování heslo:
Přiděleno:	

Předpokládaný název práce v češtině:
Odras legionářské tradice v médiích 1918-1939

Předpokládaný název práce v angličtině:
Media reflections on Czechoslovak legions 1918-1939

Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2012/2013)
(diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí)
LS 2014/2015

Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků):

Práce se bude věnovat „legionářskému kultu“ především v období první Československé republiky. Podrobně se pak bude věnovat dvěma fenoménům tehdejší doby, které byly v médiích často zobrazované a mezi lidmi oslavované.

Prvním vybraným tématem je bitva u Zborova, která je jistě jedním z nejdůležitějších mezníků v procesu vzniku samostatné Československé republiky.

Dalším předmětem zájmu práce bude osud plukovníka J. J. Švece, kolem jehož osoby vznikl tragický kult a na motivy jeho života vzniklo množství literárních, divadelních a později i filmových děl, které budu v práci analyzovat.

Je jasné, že legionářské tématice se věnuje velké množství odborné literatury s historickým zaměřením. Dle mého názoru ale dosud žádná ucelená práce ale nebyla věnovaná těmto dvěma fenoménům z hlediska mediálních studií.

Závěr práce se bude věnovat legionářské tématice v období 2. republiky, kdy došlo k velmi výraznému posunu v interpretaci působení Československých legií na ruském území.

Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků):

Cílem práce by mělo být vysvětlit význam a rozsah legionářského kultu pro prvorepublikovou veřejnost, dále pak osvětlit historický kontext působení Československých legií a jejich význam pro osvobozovací úsilí. Práce se bude zabývat rozbořením dobové beletrie, dobovými učebnicemi, tisky a divadelním hrám s legionářskou tematikou. Větší část by měla být věnována nejstarším filmům oslavujícím působení legionářů na ruském území.

Je logické, že legionářskému kultu byla vymezena značná část v dobových médiích, ovšem do dnešní doby jsem se nesešla s žádnou ucelenou prací, která by se tomuto tématu věnovala z pohledu mediálních studií.

V dnešní době je legionářský kult v důsledku minulého režimu téměř zapomenutý a obecně je informovanost o působení legií velmi malá – přestože existují snahy o oživení tradic oslavující naši slavnou historii. Má práce by měla přispět k připomenutí bojovníků za samostatnost Československa.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

Úvod

I. Historický kontext vzniku Československé revoluční armády

Shrnutí vzniku a působení Československých legií na ruském území, stručný průběh Sibiřské anabáze.

II. Vznik legionářského kultu

Způsob šíření informací o legiích pro československou veřejnost. Návrat legionářů do vlasti, pocty na jejich počest (stavba pomníků a památníků, slavnostní ceremonie, vznik nových státních svátků). Život legionáře po návratu do vlasti. Vznik literatury, divadelních her a prvních filmů s legionářskou tematikou.

III. Fenomén Zborov

2. 7. 1917

Význam bitvy pro československý osvobozovací odboj, průběh bitvy, historický kontext.

Vzpomínky na Zborov

Vzpomínky pamětníků dostupných z dochovaných deníků, interpretace bitvy v dobových učebnicích.

Zborovská bitva v médiích

Slavnostní ceremonie, vznik pomníků. Zmínky v tištěných médiích, knižní publikace, divadelní hry a filmy věnované bitvě.

IV. Plukovník J. J. Švec

Život a odkaz plk. J. J. Švece

Stučný životopis, mládí, působení v legiích, jeho tragická smrt. Průběh jeho pohřbu a význam jeho činu pro československou veřejnost během první republiky.

Plukovník Švec v médiích

Divadelní hra na motivy jeho života, filmová adaptace.

V. Legionářský kult za druhé republiky

Shrnutí posunu v interpretaci výkladu působení Československé revoluční armády a osvobozovacího procesu.

Závěr

Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období):

Odborná literatura, dobová periodika (*Lidové noviny*, *Národní osvobození*, *Národní politika*, *Čin*), archiválie (dostupné z *Vojenského historického ústavu a poskytnuté Československou obcí legionářskou*), vizuální prameny (*Plukovník Švec* (film), režie S. Inemann, scénář: V. Wasserman, S. Inemann. Předloha : R. Medek (divadelní hra *Plukovník Švec*). ČSR. 1938. *Zborov* (film), režie J. A. Holman, J. Slaviček, scénář: R. Medek. ČSR. 1938. *Jízdní hlídka* (film), režie V. Binovec, scénář: F. Langer. ČSR. 1936. a další)

Metody (techniky) zpracování materiálu:

obsahová analýza, studie archiválií, odborné literatury a vizuálních pramenů

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

FIC, Victor M, Pavel PALEČEK, Victor M FIC a Victor M FIC. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2006-2008, v. <1-3>. ISBN 97880871220373.

Historická studie, podložená důkladným studiem archivních pramenů evropské i americké provenience, se zabývá složitými okolnostmi, za kterých československé legie v době první světové války vznikaly, a diplomatickým jednáním, jež byla s jejich formováním a činností spojena. Autor působil většinu života na Kolumbijské univerzitě v New Yorku a několika dalších univerzitách v USA a v Kanadě. Jeho čtyřdílná práce zabývající se podílem legií na vzniku samostatného Československa byla původně vydána v zahraničí v angličtině.

GALANDAUER, J.: *2. 7. 1917 - bitva u Zborova: česká legenda*. Praha: Havran, 2002.

Bitva u Zborova zdaleka nepatří mezi významné vojenská střetnutí z hlediska dějin první světové války, pro naši novodobou historii však má význam přímo zásadní - založila legionářskou tradici, zasloužila se o vznik československé zahraniční armády a v konečném důsledku i o vznik samostatného Československa.

GALANDAUER, J.: *O samostatný československý stát 1914-18*. Praha. Státní pedagogické nakladatelství, 1992

Monografie líčí vznik, vývoj a konečný úspěch politického, diplomatického i branného zápasu za samostatný československý stát

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000, 571 s. Dějiny českých

zemí. ISBN 80-727-7027-6.

Kniha podává podrobný popis období prvních deseti let od vzniku samostatného Československého státu. Kniha detailně popisuje vytváření nových státních institucí, politický systém ČSR, proměny česko-německých a česko-slovenských vztahů, jakož i hospodářský a kulturní vzestup 20. let.

PICHLÍK, K. KLÍPA, B. ZABLOUDILOVÁ J., Českoslovenští legionáři (1914-1920). Praha: Mladá Fronta

Autoři popisují proces formování národně-revolučního vojska od malých jednotek prvních nadšenců až k vybudování téměř stotisícové armády, jejíž účast ve válce se stala jedním z hlavních předpokladů vzniku samostatného Československa. Nechybí ani vylíčení obdivuhodné sibiřské anabáze ruských legií a účasti legionářů z Francie a Itálie v bojích o Slovensko.

ZUZAŇÁK, M., Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství. Jihlava: EKON, 2008

Kniha připomíná život a odkaz legionáře plk. Josefa Jiřího Švece, dále přibližuje dějiny Československých legií a úlohu Sokolského hnutí pro vznik samostatného Československého státu. V závěru se zabývá zapomenutou válkou o Slovensko v letech 1918-1919.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

Bc. Ilona Boháčková: **Tak jsme žili, bojovali a umírali. Legionářův svět v zrcadle tisku Čechů a Slováků v Rusku v letech 1914-1920**

Datum / Podpis studenta/ky

.....*Latalova* k.

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga

6. 6. 2014 *Barbora Kofronová*
.....
Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ A VE DVOU VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNÝ FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI VYZVEDNOUT V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VEVÁZAT DO OBOU VÝTISKŮ DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE NA IKSŽ SCHVALUJE VEDOUcí PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY.

Obsah

Úvod	str. 2
1. Historický kontext vzniku československé revoluční armády	str. 4
2. Definice zkoumaných materiálů	str. 7
2.1 Konsolidace českého tisku	str. 7
2.2 Prvorepubliková média	str. 11
2.3 Lidové noviny	str. 15
2.4 Národní osvobození	str. 17
2.5 Jaroslav Hašek, legionář	str. 18
3. Legionářský kult	str. 21
4. Návrat legionářů do vlasti	str. 22
5. Památník osvobození a budování vojenské tradice první republiky	str. 25
6. Smuteční ceremonie a trzny za padlé osvoboditele	str. 27
7. Krize legionářských organizací	str. 28
8. Spor o křesťanské symboly legií	str. 32
9. Fenomén Zborov	str. 34
10. Kult plukovníka Švece	str. 36
10.1 Život J. J. Švece	str. 36
10.2 Motiv sebevraždy	str. 40
10.3 Symbolika Švecovy smrti	str. 42
10.4 Boj o plukovníka Švece	str. 44
10.5 Plukovník Švec v literatuře	str. 45
10.6 Plukovník Švec – drama o třech dějstvích	str. 48
10.7 První československý velkofilm	str. 54
11. Legionáři za druhé republiky	str. 58
Závěr	str. 61
Prameny a literatura	str. 64
Přílohy	str. 68

Úvod

Diplomová práce s názvem *Odras legionářské tradice v médiích* má za cíl připomenout jakým způsobem dobová média informovala veřejnost o přímých účastnících prvního odboje, které dnes označujeme nejčastěji jako „legionáře“. Zabývá se analýzou dobových článků, literárních děl a filmů v období první, a okrajově i druhé Československé republiky. Je jasné, že českým médiím – ať již stranickému tisku, nově vzniklým poválečným titulům či počátkům filmu u nás se věnovala celá řada odborných publikací, a proto se má práce nezabývat jejich detailním rozbořením, na to by vzhledem k náročnosti a komplexnosti tématu ani nebyl prostor. Práce je logicky dělená do několika kapitol. Kapitola věnovaná prvorepublikovému tisku tedy jen stručně nastíní konsolidaci tisku v českých zemích a práce se detailněji věnuje až vybraným titulům a konkrétním článkům.

Krátkou kapitolu bylo také na místě věnovat samotnému vzniku československé revoluční armády a působení tohoto unikátního vojska na ruském území, které bylo završené takzvanou „sibiřskou anabází.“ Další část práce pak mapuje vznik „legionářského kultu,“ který byl pro mladou republiku, která dosud neměla žádnou vlastní moderní vojenskou tradici, nesmírně důležitý.

Čerpala jsem jak z dobových článků, tak odborné literatury. Můžeme jmenovat například publikaci I. Šedivého *Češi, české země a Velká válka 1914-1918* nebo obsáhlou edici V. Fice *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*.

Největším zdrojem informací mi byl výstřížkový katalog Ministerstva zahraničních věcí v Národním archivu v Praze věnující se zahraničnímu odboji a legiím – konkrétně kartony 2216-2229. Sbíрка je sama o sobě velmi rozsáhlá – každý karton obsahuje stovky dobových článků, které byly v daném období otištěné v některých novinách nebo časopisech. V první fázi bádání jsem si tedy stanovila několik velkých témat či událostí, které byly natolik závažné, aby jim byla věnována pozornost napříč všemi nejčtenějšími tituly v poválečném Československu. Z této bohaté sbírky jsem vybrala asi 700 článků, se kterými jsem dále pracovala. V textu odkazuji na užší výběr z těchto článků.

Jako další zdroj informací mi bylo periodikum *Národní osvobození*, které vzniklo jako ryze legionářské noviny sloučením několika dosavadních titulů a je neodmyslitelně spjaté s působením Československé obce legionářské. Nemohla jsem opomenout ani *Lidové noviny*.

Tento titul nejenom vynikal svým stylem, ale především byl ve své době považován za jeden z nejneutrálnějších titulů. Publikovaly zde nejvýznamnější osobnosti veřejného života, včetně T. G. Masaryka a těšil se i podpoře inteligence, učitelů i legionářstva.

Nemohla jsem opomenout ani osobou Jaroslava Haška, který je s legiemi neodmyslitelně spjatý, a to nejenom díky dodnes populárním *Osudům dobrého vojáka Švejka*. Byl jednou z nejzásadnějších a nejvýstřednějších postav novinářského a redaktorského povolání, ale i politického a vojenského života.

Jedním z velkých témat, která jsem ve výstřížkovém katalogu vyhledávala, byla připomínka zásadní bitvy pro československé osvobozovací úsilí, slavné bitvy u Zborova. Podle mnohých tato bitva v konečném důsledku rozhodla o vytvoření samostatného Československa. Není od věci zmínit, že právě výročí této bitvy se v nově vzniklém státě slavilo jako jeden z nejvýznamnějších státních svátků. Hlavním zdrojem mi opět byly vybrané dobové články z výstřížkového katalogu a publikace historika J. Galandauera *2.7.1917: Bitva u Zborova: Česká legenda*. Oslavám byl řadě titulů věnován velký prostor, stejně jako dalším vojenským přehlídkám, ceremoniím a tryznám na počest padlých osvoboditelů. Zajímavou novinkou byl také v našem prostředí nově vznikající kult „neznámého vojína“, který se zpočátku ne vždy setkal s pochopením.

Velkou pozornost věnuji tragickému příběhu J. J. Švece. Pro velký zájem veřejnosti se dokonce o jeho osobě pořádaly putovní přednášky a diskuze po celé republice. Jeho působivý příběh se pro svou symboliku (a snad i jistou dávkou náhody), stal námětem pro množství románů, písní i divadelních her. Nejznámější hra od Rudolfa Medka se pak dočkala desítek repríz v Národním divadle a byla i zfilmována jako jeden z prvních československých filmů vůbec. Zmínky o tom, jak byl snímek přijat a jak na něj média upozorňovala, jsem opět vyhledávala v dobovém tisku a dobových filmových plakátech.

Okrajově se věnuji také křesťanským symbolům legií, které jsou samy o sobě vzhledem k ateistické povaze poválečného Československa velmi zajímavé. Na stránkách dobových novin s rozdílnou politickou orientací se o tyto symboly vedl urputný boj.

Téma diplomové práce je mně – a celé mojí rodině – velmi blízké. Můj přímý předek, Karel Vondráček, byl jeden z tisíců Čechoslováků, kteří byli nuceni narukovat do rakousko-uherské armády a později pod praporem 3. Střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova bojoval za

samostatný stát. Postupně se nám podařilo zmapovat celé jeho působení během světové války, především díky vojenské složce poskytnuté z Vojenského ústředního archivu, kronice jeho pluku, nemocničním záznamům a rodinné pozůstalosti, která čítá i řadu autentických fotografií, včetně fotografií z fronty i z pobytu v esalonech směřujících na východ Ruska. Konstantně se ale snažíme zjistit více a nalézáme nové informace.

Je také vhodné připomenout, že v roce obhajoby práce oslavíme 100 let od založení samostatného Československa, které by bez bojového vystoupení revoluční armády během první světové války nevzniklo. Ráda bych tedy i touto prací alespoň částečně přispěla k tomu, aby se o jedné z nejslavnějších a největších etap naší historie mluvilo ještě více. Zvláště pak proto, že se v dlouhém období nedemokratických režimů u nás o tomto tématu nemluvilo – nebo spíše mluvit nesmělo.

1. Historický kontext vzniku československé revoluční armády

Češi na počátku světové války tvořili početný a strukturovaný národ v rámci Rakouska-Uherska, ale nedisponovali ani vlastním státem, ani základní autonomií v rámci habsburské říše. Slováci pak byli násilně asimilováni Maďary. Mezi oběma národy existovala sympatie a solidarita, ovšem společný stát se stal předmětem diskuzí až dlouho po vypuknutí války. Nově vzniklá republika pak byla založená na ideji čechoslovakismu.¹

Politická reprezentace byla na válku zcela nepřipravená. Dá se říci, že většina politiků doufala v jakousi reformu uvnitř Rakouska-Uherska, jen menší část veřejných činitelů uvažovala o vzniku samostatného státu. O demokratické republice se v této fázi nemluvilo ještě vůbec. Budoucí prezident T. G. Masaryk se svými spolupracovníky v zahraničí založil v roce 1916 *Československou národní radu*, která měla svůj postup sjednotit s domácím odbojem. Jejich cílem bylo sjednotit domácí a zahraniční politiku a propagovat příběh utlačovaného národa u dohodových mocností. Právě k tomu bylo ale třeba vybudovat početnou armádu.

¹ Čechoslovakismus předpokládal československý národ se dvěma jazykovými větvemi – češtinou a slovenštinou. Jeho hlavním cílem bylo mít v předpokládaném státu výraznou většinu státního národa, a to jiným způsobem šlo velmi těžší. Dnes by se mohlo zdát, že jde o umělý a účelový koncept, ale toto pojetí mělo i předválečnou tradici.

Velitelům zahraničního odboje by jako centrum budování československé armády vyhovovala dohodová Francie, ale zde byla tradičně pouze malá kolonie Čechů a Slováků a zároveň zde operovala německá vojska, a tak nebylo možné nabírat nové vojíny ze zajateckých táborů. Hlavní pozornost československé reprezentace se tak přesunula na Rusko.

Neochota bojovat za své utlačitele totiž přiměla mnohé jednotlivce i celé jednotky dobrovolně se vzdát, přeběhnout na stranu Rusů a usilovat o možnost bojovat proti nenáviděné monarchii. Je dobré zdůraznit, že tímto rozhodnutím riskovali svůj život. Zběhům hrozil trest smrti. Carské úřady navíc neměly k Čechům a Slovákům příliš důvěry a jejich nejvyšší představitel T. G. Masaryk byl známý kritik nedemokratického samoděržaví. Proces tvorby revoluční armády tak byl značně pomalý a komplikovaný. Za základní stavební kámen ruských legií můžeme považovat *Družinu*, která zajišťovala díky své znalosti poměrů v rakousko-uherské armádě a německého jazyka především výzvědnou činnost.

Situace se pro Čechoslováky v tomto ohledu příliš nezměnila ani po Únorové revoluci v roce 1917. Autoritativní monarchie se v Rusku přeměnila na demokratickou republiku, ovšem ministr války Alexandr Fjodorovič Kerenský označoval osvobozovací snahy Čechoslováků jako nezdravé národní tendence hraničící se šovinismem.² To změnila bitva u Zborova v rámci Kerenského letní ofenzívy, tedy posledního válečného vystoupení Ruska proti Ústředním mocnostem. Čechoslováci na sebe upozornili bezvadnou bojovou morálkou, která silně kontrastovala s náladou u ruských jednotek.

Po zborovském „úspěchu“ se začalo s náboem Čechoslováků ze zajateckých táborů ve velkém a také se více začala užívat husitská symbolika. Legie dokonce navštívil sám T. G. Masaryk. Od této chvíle byly československé jednotky odpovědné Národní radě a pod ruským velením, které je ale mohlo použít jen proti zahraničnímu nepříteli. Zároveň si vedení Československé národní rady velmi dobře uvědomovalo riziko uzavření východní fronty a začalo se s plánováním přesunu jednotek do Francie.

Po bolševické revoluci v roce 1917 T. G. Masaryk bojovým jednotkám Čechoslováků vyhlásil přísnou neutralitu, za žádných okolností nechtěl vstupovat do vnitřních záležitostí Ruska. Po uzavření brestlitevského míru ze dne 3.3.1918 pak vyvstaly tři možnosti, jak dále postupovat: uvažovalo se o využití jednotek na rumunské frontě, použít je jako nástroje

² FIC, V. M. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. I. díl. Praha: Academia, s. 98

svržení bolševické revoluce a obnovení východní fronty, třetí možností byl pak transport jednotek přes transsibiřskou magistrálu na východ a odtud vojska vyslat do Francie. V tu dobu se stále doufalo v brzké obnovení fronty. Částečnou výhodou bylo, že československé jednotky v té době pobývaly na území Ukrajiny, která v červnu 1917 vyhlásila nezávislost.

Velkou komplikací naopak pro legie byli sympatizanti s novým režimem na Rusi. Uvnitř jednotek začala agitace s cílem vytvoření *československé rudé armády*. Hlavní tři centra byla v Moskvě, Petrohradě a Kyjevě, přičemž každá skupina měla svůj vlastní tiskový orgán, který sloužil k agitaci. Bojovnou rétoriku těchto listů vystihuje článek vytištěný v úvodním čísle titulu *Pochodeň*³: „...je možno osvobodit Čechy a Slováky jenom spojením s revolučním bojem ruského lidu a z toho logicky vyplývá nejdůležitější úkol československých dělníků v Rusku – pomoc ruské revoluci.“⁴

Situace na Ukrajině začala být pro legie neudržitelná a po bitvě u Bachmače v březnu 1918 proti německé armádě začaly vlaky s legionáři ustupovat na východ. Strategickým bodem se stala Penza, ve které se dlouho jednalo o odzbrojení vojáků. Zdržování transportu jednotek nahrávalo bolševikům, kteří využívali zhoršující se náladu u legionářů pro svou agitaci. Pomyslnou poslední kapkou byl pak čeljabinský incident, při kterém přišel o život český legionář a rakousko-uherský zajatec. Místní sovět se naoko jal celou situaci vyřešit, ale ve skutečnosti hodlal legionářskou delegaci uvěznit.⁵ Událost v Čeljabinsku můžeme považovat za první vystoupení proti sovětům. Po zveřejnění slavného Trockého telegramu se situace zcela změnila: „Každý československý voják zadržený kdekoli na trati se zbraní v ruce musí být na místě zastřelen. Pokud by byl ve vagonu objeven jen jeden ozbrojený voják, celé osazenstvo

³ Noviny začali vydávat českoslovenští sociální demokraté v Petrohradě v únoru 1918. Příspěvatelé se vymezovali proti vzniku národních armád, naopak pro socialistickou revoluci. In: FIC, V. M. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. III. díl. Praha: Academia, 2008, s. 137

⁴ FIC, V. M. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. III. díl. Praha: Academia, 2008, s. 123

⁵ FIC, V. M. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. III. díl. Praha: Academia, 2008, s. 128

*musí z vlaku vystoupit a bude zavřeno v zajateckých táborech.*⁶ Telegram v takovém znění od samotného vrchního velitele Rudé armády byl v podstatě spouštěčem povstání legií a legionáři se po této zprávě rozhodli dopravit na západ svépomocí. Do konce srpna byla celé magistrála v rukou Čechoslováků.

Železnice se ale nedala bez pomoci udržet navěky. Za nelibosti bělogvardějských vojsk admirála Kolčaka se nakonec legionáři přece jen přesunuli do Vladivostoku, kde čekali na svůj komplikovaný a nákladný transport spojeneckými loděmi do evropských přístavů a poté vlakem do nově vzniklé vlasti. Repatriace československých vojáků na půdě Ruska pak byla oficiálně zakončena v listopadu 1920.

2. Definice zkoumaných materiálů

2.1. Konsolidace českých médií

Koncem 19. století došlo v českých zemích k výrazné liberalizaci vydavatelského prostředí, neboť stát přestal omezovat vydávání novin pomocí zákonů. Lepší distribuci a dostupnosti novin napomohla i moderní infrastruktura a rozsáhlá železniční síť na našem území. Česká kultura se začínala projevovat naplno – vznikaly nové a nové zájmové, profesní, odborné a politické skupiny, rozšiřovala se nabídka tiskovin a také se více specializovaly pro ten který okruh svých čtenářů. Nicméně neustále se měnící politická scéna a rozvoj stran vedlo nejen k rychlému vznikání nových titulů, ale také k neustálému zánikání menších periodik.⁷

Výrazně se změnili i čtenáři – změnil se jejich životní styl a došlo i k odklonu od náboženství. Tiskoviny nabízely nová, moderní témata, podporovaly čtenáře v nových zájmových aktivitách, jako byl například sport nebo turistika. Vyčlenění pravidelných rubrik

⁶ FIC, V. M. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. III. díl. Praha: Academia, 2008, s. 123

⁷ Jako příklad můžeme uvést například časopis *Ženské listy* s podtitulem *časopis pro záležitosti žen a dívek československých*, které se, jak název napovídá, zaměřovaly na témata určená pro ženy. Od roku 1971 pak začal časopis vycházet jako příloha *Květů*. Časopis pak úplně zanikl v roce 1926. In: HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009., s. 175

pro atraktivní témata někdy vedlo až ke vzniku samostatného periodika.⁸ Tato změna také vedla ke vzniku prvních bulvárních deníků, v nichž se začala výrazněji projevovala obrazová složka. Do denního tisku ovšem nepronikla až do 20. let 20. století.⁹

Dále se objevila snaha „intelektualizovat“ žurnalistiku, která se projevila již v 80. letech 19. století v okruhu T. G. Masaryka. Základem moderní žurnalistiky pro ně bylo zejména ověřování faktů, dále věcná argumentace a předpoklady novináře k odbornějšímu vhledu do popisované problematiky. Chtěli se oprostít a distancovat od ideologizovaného tisku – v takových periodikách se často objevovaly články založené na stereotypní a ustálené frazeologii, obsahující klišé, automatizovanou nacionální rétoriku a časté střety politických stran, případně články podporující protiněmecké tendence. Je ovšem vhodné zmínit, že představa realistů o chodu redakcí byla poněkud romantizována a sami byli především publicisté.

Struktura českého tisku tak byla tvořena hlavními politickými tábory a nezávislými tituly.¹⁰ Samostatnou skupinu tvořil český tisk vycházející v zahraničí.

Tisk národně liberálního tábora měl žurnalistickou tradici z minulých let, na které mohl stavět, nicméně vzhledem ke vzniku mnohých nových stran se musel vzdát svého postu názorového vůdce. Díky novým hnutím, které se v praxi projevovaly vznikajícími spolky, se zakládaly nové listy a přispěly k zintenzivnění politického života na venkově.

Vůdčím deníkem mladočechů byly Národní listy¹¹, kterým se zpočátku podařilo udržet svou nezávislost, ale po odkoupení Pražskou akciovou tiskárnou tato nezávislost skončila.

⁸ Například další ženský časopis *Lada* s podtitulem *List pro zájmy českých žen a dívek*, který původně vznikl jako pouhá příloha časopisu *Módní svět* a později ho zcela nahradila. V této podobě vycházela v letech 1889-1944

⁹ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011, s. 172

¹⁰ Jako příklad můžeme uvést například časopis *Přítomnost*, za kterým jako šéfredaktor stál Ferdinand Peroutka a vydavatel Jaroslav Stránský. Přispívali do něj důležité osobnosti tehdejšího veřejného života – včetně Karla Čapka a Eduarda Basse. Periodikum vycházelo v letech 1924-1933, později bylo obnoveno a od roku 2010 funguje opět pod původním názvem v online podobě.

¹¹ Vydávané v Praze nakladatelstvím Juliu a Grégra v letech 1861-1941. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:ae876087-435d-11dd-b505-00145e5790ea>, přístup leden 2018

Národní listy se staly stranickým orgánem mladočechů, kterým předsedal Karel Kramář. Mezi další významné mladočeské deníky patřily Lidové noviny, nově vzniklý deník. Pod tiskoviny národně liberálního tábora lze zařadit i časopis Čas¹², který vedli již výše zmínění realisté.

Tisk sociálnědemokratického tábora se vyznačoval neperiodickými tiskovinami – lidovými kalendáři, letáky a brožurami. Nejoblíbenější byly kalendáře, protože jejich styl nejlépe korespondoval s jejich cílovou skupinou – dělnictvem, které ještě nepřivyklo agitačnímu stylu socialistických časopisů. V důsledku neschopnosti tradičních stran vhodně reagovat na sociální problémy v 90. letech došlo k výraznému nárůstu satirických titulů, z nichž můžeme jmenovat *Kopřivy*¹³, *Rašple*¹⁴, nebo *Šlehy*¹⁵.

Vůdčím deníkem sociálnědemokratické strany se stal Sociální demokrat. Jako vůdčí list se periodikum nevyhnulo obsahové modernizaci a zavedlo kulturní a praktické rubriky. Tato strana vydávala dokonce i dětský časopis Jaro¹⁶ s bohatými ilustracemi, který šířil socialistické myšlenky v jednoduché a dětmi zpracovatelné podobě. Pod sociálnědemokratické tiskoviny patřily i nově vznikající anarchistické noviny a časopisy, nicméně anarchisté se po přelomu století částečně přesunuli do České anarchistické federace.

Tisk katolického tábora měl několik zásadních problémů. Čeští katolíci se nezvládli dostatečně přizpůsobit z několika hlavních důvodů: neměli dostatečné finanční prostředky, byli špatně organizovaní a jejich tiskový obsah byl výrazně zastaralý. Noviny se nebyly ochotny

¹² Stejnomený titul vychází dodnes jako občasník Masarykova demokratického hnutí. Dostupný online na: <http://www.masarykovohnuti.cz/Cas>, přístup leden 2018

¹³ Humoristický časopis vydávaný Československou sociálně demokratickou stranou v letech 1909-1931. Od roku 1919 vycházel s podnázvem Lidový satirický týdeník. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:259f2cc0-973f-11e4-b7ae-001018b5eb5c>, přístup leden 2018

¹⁴ Humoristicko-satirický časopis známý pro politickou satiru vydávaný v Brně Františkem Patočkou v letech 1890-1924. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:65713490-24e7-11e3-a5bb-005056827e52>, přístup leden 2018

¹⁵ Humoristický čtrnáctideník vydávaný v Brně v letech 1921-1927 sociálně demokratickou stranou. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/search/?sort=relevance&accessibility=all&doctype=periodical&q=%25C5%25A1lehy>, přístup leden 2018

¹⁶ časopis Jaro s podtitulem: pokrokový časopis pro děti byl vydáván v Praze v 1907–1921. In: [http://dvacatestoleti.eu/data/files/Databaze_novin_a_casopisu_\(1918_-_1989\).pdf](http://dvacatestoleti.eu/data/files/Databaze_novin_a_casopisu_(1918_-_1989).pdf), přístup leden 2018

přizpůsobit změnám ve smýšlení a kulturním životě čtenářů a nereagovaly na jejich požadavky. Katolické tiskoviny měly nevýhodu i v tom, že neměly žádné ústředí, které by se snažilo o vydavatelskou činnost a koordinovalo je. Tuto nevýhodu se rozhodla překonat Pražská družina pro katolickou organizaci, ale selhala. Jejím nástupcem se stal Piův spolek, který měl být nepolitickým uskupením podporujícím tisk katolických periodik, ale z jeho ambiciózních plánů sešlo a skončil jen u podpory novin Čech¹⁷. Sloučením těchto novin s novinami Večerní listy vznikly Katolické listy, které nebyly příliš ekonomicky úspěšné.

Agrární tisk vznikl hlavně díky venkovanům, kteří byli kvůli hospodářské krizi donuceni politiku sledovat vážněji. Původně se klonili spíše k mladočechům, nicméně různé hospodářské spolky a svazy přispěly k tomu, že začali vyvíjet naplno politickou aktivitu. Jejich tisková aktivita od přelomu století nijak nezaostávala – myšlenky hlavního představitele agrárníků, Alfonse Šťastného, pronikly i do listů mladočechů a pokrokářů. Ústředním listem agrárníků se stal Venkov¹⁸, první periodikum určené výhradně pro venkovské obyvatelstvo.

Tisk národně sociálního tábora byl určen především pro dělníky, kteří nesouhlasili se sociálními demokraty, ale snažil se oslovovat i živnostníky a malovýrobce. Prvním národně sociálním listem byl Český dělník, dále byly založeny České dělnické listy a vzniklo i několik osvětových časopisů a časopisů pro mládež.

Český tisk mimo české země se rozvíjel všude, kde se nacházeli krajané, ať už to bylo ve Vídni nebo v Americe. Vídeňští Češi si často nechávali zasílat tisk z Čech a zároveň měli zájem na uchování vnitřních vazeb mezi sebou, což se stalo hlavním popudem k zakládání českých tiskovin ve Vídni. Do konce světové války ve Vídni vycházelo na 74 českých listů, jmenujme například Československé hlasy na Dunaji, Česká Vídeň a Vídeňský deník. Česká

¹⁷ S podtitulem politický týdeník katolický, vycházel v letech 1869-1937 v Praze, v nakladatelství Antonín Schmitt. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:5c259210-2182-11e6-918e-5ef3fc9ae867>, přístup leden 2018

¹⁸ S podtitulem orgán České strany agrární, noviny vycházely v letech 1906-1945 v Praze nákladem Tiskařského a vydavatelského družstva rolnického. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:e75c0530-19fc-11e7-981b-005056825209>, přístup leden 2018

vydavatelství ve Vídni spolupracovala s dopisovateli českých novin, kteří byli zaměřeni na vídeňský parlament.¹⁹

Americké prostředí se od vídeňského zásadně lišilo. Nebylo by snadné nechat si posílat české noviny do Nového světa, takže od snah být spojen se svou kolébkou bylo často velmi brzy upuštěno. Emigranti si sice mnohé zvyklosti přenesli do nové vlasti, zároveň byli ale nuceni vypořádat se s velkými kulturními odlišnostmi a vytvořit si novou vlastní subkulturu. Zpočátku nebylo snadné vydávat v Americe české noviny, ale situace se změnila v devadesátých letech, kdy se novinařina ukázala být lukrativním podnikáním. Jako první český časopis vyšel *Slowan amerikánský*, mezi dalšími periodiky můžeme jmenovat *Svornost*, *Národní noviny*, *Katolické listy* nebo *Slavie*.²⁰ Počet českých listů se dostal až na 121, bohužel ale kvantita občas nahrazovala kvalitu.

Je na místě zmínit, že v Rusku bylo již před první světovou válkou velké množství usedlíků českého a slovenského původu, které pojil pocit sounáležitosti – navíc umocněný populárním hnutím Sokol. Postupně zde tak začaly vznikat krajanské spolky, ze kterých později po vypuknutí světové války vzešlo velké množství dobrovolníků odhodlaných bojovat proti nenáviděnému Rakousku-Uhersku. Jako typické centrum československých emigrantů můžeme jmenovat Kyjev. Zde také od roku 1906 začal vycházet časopis *Russkij Čech*²¹, od roku 1911 pak vycházel časopis *Čechoslovan*²².

2.2 Prvorepubliková média

Během světové války na českém území panovala přísná cenzura, množství novin bylo zakázáno úplně a vycházely tak jen články loajální k habsburské monarchii vycházet směly jen články loajální habsburské monarchii či neutrální články s nezávadným obsahem. Jen

¹⁹ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011, s. 149

²⁰ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011, s. 149

²¹ Odpovědný redaktor byl JUDr. Václav Vondrák. In: <https://www.valka.cz/11911-Kapitoly-z-dejin-ceskoslovenskeho-vojenstvi-1914-1992-3->, přístup leden 2018

²² Odpovědný redaktor byl Věnceslav Švihovský. In: <https://www.valka.cz/11911-Kapitoly-z-dejin-ceskoslovenskeho-vojenstvi-1914-1992-3->, přístup leden 2018

v prvních týdnech bylo zastaveno vydávání téměř 50 periodik.²³ Stejně tak byly zakázány knihy některých autorů a cenzurovala se i dějepisná látka – zkrátka cokoli, co by mohlo jakýmkoli způsobem posílit národní cítění. I přes demokratické zřízení Československa byl tisk vycházející v tomto období silně regulován a omezován, a to kvůli zastaralému zákonu převzatému ještě z dob monarchie – rakouskému tiskovému zákonu, který i přes mnohá naléhání platil po celé období první republiky. Určoval, co musí být v tiráži každé tiskoviny a určoval „odpovědného redaktora,“ který se v případě prohrěšku či porušení zákona musel zodpovídat a nesl zodpovědnost. Ještě víc zákonů omezujících tisk přibýlo ve třicátých letech jako přímá reakce na ohrožení ze strany Německa.

Cenzura byla v jakési formě opět zavedena po přijetí zákona na ochranu republiky z roku 1923, po atentátu na ministra financí Aloise Rašína. K dalším regulacím tisku pak docházelo ve třicátých letech, kdy hrozilo nebezpečí ze strany německých radikalizujících se menšin. V praxi se cenzura projevovala konfiskací některých titulů (především komunistický tisk) nebo „bílymi odstavci“ na stránkách novin po vynechání závadných článků.

Vznik samostatného československého státu vedl ke strukturním, organizačním a obsahovým změnám ve stávajících vydavatelstvích. Bylo třeba ustanovit organizaci, která by zajišťovala základní zpravodajský servis a dohlížela na komunikační uspořádání v novém státě. Stala se jí národní tisková agentura. Posílila také role tiskových koncernů a nové technologie umožnily vydávat tiskoviny ve vyšší kvalitě. Výrazně se také rozvinuly časopisy, především jejich zaměření a design.²⁴

Prvorepubliková politická scéna byla stále značně roztříštěná, a to se logicky odrazilo i v množství novin, které vycházely. Každá politická strana měla svůj vlastní tiskový orgán, který primárně sloužil k oslovení voličů a sympatizantů, a jednotlivé noviny se pak samozřejmě názorově neshodovaly a vzájemně napadaly. Vznik stranického tisku se utvářel ruku v ruce se vznikem politických stran v 19. století a po vzniku Československa fungoval ve velmi podobné formě. Politické strany ale nebyly samy o sobě právními subjekty, a tak bylo třeba zajistit náklady na vydávání periodik jiným způsobem – zpravidla vydavatelským družstvem či

²³ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011, s. 149

²⁴ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011, s. 153

akciovou společností. To vedlo ke konkurenčnímu boji na vydavatelském trhu, který ovlivňovalo mnoho faktorů – například schopnost nabídnout atraktivní obsah nejen pro čtenáře, ale i pro inzerenty, či zajištěnost majitele. Menší vydavatelé, kteří se nezvládli uchytit, se museli buď spoléhat na podporu cílové zájmové skupiny, nebo se spojovat s názorově blízkými tituly. Tiskárny a vydavatelské spolky se tak často sdružovaly s blízkými politickými stranami, ale to vedlo k mnoha konfliktům – zejména v případech, kdy stranické zájmy začaly kolidovat s ekonomickými zájmy vydavatele.

Mezi stranické noviny s nejsilnější čtenářkou základnou patřil již zmíněný *Venkov* (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, Agrárníci), *Lidové listy*²⁵ (Československá strana lidová), *České slovo*²⁶ (Československá strana národně sociální), *Právo lidu*²⁷ (Československá sociálně demokratická strana dělnická) a již zmíněné *Národní listy* (Československá strana národně demokratická).

Akciové společnosti a tiskové koncerny, které byly nějakým způsobem napojeny na politické strany, pro něž vydávaly periodika, měly samozřejmě důležitou úlohu. V čele takového koncernu často byl představitel té které politické strany, protože – jak je zmíněno výše – politická strana nebyla právnickou osobou, a tudíž podle tehdejších zákonů nemohla být vydavatelem novin. Největším z koncernů bylo nakladatelství Melantrich se sídlem na Václavském náměstí. Pod vedením Jaroslava Šaldy se stalo nejvýznamnějším meziválečným nakladatelstvím. Bezesporu nejpopulárnějším deníkem Melantrichu bylo Večerní české slovo vycházející také v regionálních mutacích. Některé prameny uvádějí, že se jednalo o až 500.000 výtisků denně, což bylo ve své době nejvíce ve střední Evropě.²⁸ Politické strany a hnutí měly v koncernech velmi silné zázemí, nicméně existovala i neutrální nakladatelství jako například Globus.

²⁵ Lidové listy vycházely od roku 1922 v Československé akciové tiskárně v Praze. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:bfc8150-4fa9-11e4-b90d-5ef3fc9bb22f>, přístup leden 2018

²⁶ České Slovo vycházelo v Praze v nakladatelství Melantrich v letech 1907–1945. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:b135ded3-69d8-4c9d-b61f-d72e0527c282>, přístup leden 2018

²⁷ Právo lidu vycházelo v Praze nákladem Československé strany sociálně-demokratické v letech 1892-1948. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:ae864f11-435d-11dd-b505-00145e5790ea>, přístup leden 2018

²⁸ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. 2., opr. vyd. Praha: Libri, 2003. Dějiny českých zemí.

Velkou čtenářskou základnu měla také Tribuna²⁹. Stejně jako Národní osvobození se pak profilovala jako nezávislá a nebyla oficiálně pod patronátem žádné politické strany. Lze říci, že *Lidové noviny* a *Tribuna* propagovaly názory „Hradu“, tedy prezidenta Masaryka a jeho přátel a spolupracovníků. Samozřejmě nesmíme zapomenout na Rudé právo, které se původně hlásilo k sociálním demokratům a od září 1921 se oficiálně stalo orgánem Komunistické strany Československa. Je zajímavé zmínit, že k Rudému večerníku a Haló novinám se komunisté oficiálně nehlásili. Samozřejmě vycházela i periodika v dalších jazycích. Můžeme jmenovat například Prager Tagblatt, Prager Presse nebo brněnský Brüner Morgenpost, které vycházely za podpory ministerstva zahraničí za účelem reprezentace Československého státu a s cílem integrovat německý mluvící menšinu.

O slovo se přihlásil i český bulvár. Ve druhé polovině dvacátých let Jiří Stříbrný založil vydavatelství *Tempo*, které produkovalo množství bulvárních listů, které často rozebíraly senzace a skandály otřásající českou společností. Stříbrný se navíc během let názorově neshodl s Edvardem Benešem a po mnichovském diktátu proti němu začaly jeho noviny ostře vystupovat a vyznačovaly se nacionalistickým smýšlením. Mezi takové listy můžeme zařadit Večerní list³⁰, Expres³¹ nebo satirický týdeník Šejdrem³².

Většina zmíněných periodik měla jasnou strukturu. Vycházely takzvané „raníky“ a „večerníky“. Ranní vydání zpravidla obsahovala projevy stranických činitelů a vyjádření strany k posledním událostem. Odpolední vydání pak byla pro čtenáře mnohem zábavnější a také přitažlivější na pohled – nechyběly fotografie, výrazné titulky, články věnované kultuře a sportu, typické byly i přílohy pro ženy nebo děti.

Zajímavou kapitolou jsou také počátky radiového vysílání v Československu. Až do 30. let do výroby programu na našem území nezasahoval stát, bylo ovšem obtížné stát se

²⁹ Deník vydávaný v Praze v letech 1919-1928, jeho šéfredaktorem byl Bedřich Hlaváč. In: [http://dvacatestoleti.eu/data/files/Databaze_novin_a_casopisů_\(1918_-_1989\).pdf](http://dvacatestoleti.eu/data/files/Databaze_novin_a_casopisů_(1918_-_1989).pdf), přístup leden 2018

³⁰ Večerní list vycházel v Praze v nakladatelství Jana Stříbrného s názvem Tempo v letech 1928-1929. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:eae1000-8ce0-11e3-83a0-005056825209>, přístup leden 2018

³¹ Expres vycházel v Praze v nakladatelství Jana Stříbrného s názvem Tempo v letech 1928-1929. In: [http://dvacatestoleti.eu/data/files/Databaze_novin_a_casopisů_\(1918_-_1989\).pdf](http://dvacatestoleti.eu/data/files/Databaze_novin_a_casopisů_(1918_-_1989).pdf), přístup leden 2018

³² Satirický list Šejdrem vycházel v Praze v nakladatelství Jana Stříbrného s názvem Tempov letech 1929-1933. In: [http://dvacatestoleti.eu/data/files/Databaze_novin_a_casopisů_\(1918_-_1989\).pdf](http://dvacatestoleti.eu/data/files/Databaze_novin_a_casopisů_(1918_-_1989).pdf), přístup leden 2018

posluchačem. Zařízení bylo samo o sobě velmi nákladné a poruchové a aby se člověk mohl stát posluchačem, musel projít obzvláště složitým byrokratickým řízením. Pro udělení licence bylo třeba odevzdat předepsaný tiskopis společně s domovním listem Československému rozhlasu (Radiojournalu), který dokumenty dále předal Ministerstvu pošt a telegrafů. To dále zohledňovalo i politickou příslušnost žadatele.³³

Během druhé republiky se dokonce údajně experimentovalo s televizním vysílačem, ale pokusy přerušila okupace.³⁴ I přes rychle se rozvíjející film a jeho počátky pronikající i na území Čech zůstávalo nejvýraznějším médiem tištěné a psané slovo.

2.3 Lidové noviny

Založení *Lidových novin* datujeme k roku 1893, i když několik let předtím vycházely jako *Moravské listy* - jejich název byl změněn na popud T. G. Masaryka.³⁵ Za zakladatele bývá označován Adolf Stránský, novinář a politik, který po vzniku nové republiky zastával post ministra obchodu. Z pravidelných příspěvateľů v době první republiky můžeme kromě T. G. Masaryka jmenovat bratry Čapkovy, Edvarda Beneše, Eduarda Basse, Karla Poláčka nebo Jana Drdu.

Je na místě připomenout, že Lidové noviny zpočátku vycházely jako regionální list vydávaný v Brně, který byl zaměřený především na politiku a kulturu. Během válečných let deník řídil Bohuslav Štěchovský, během období první republiky v čele listu stál Arnošt Heinrich, kterého po jeho smrti v roce 1933 na postu šéfredaktora vystřídal Karel Z. Klíma. Zpočátku vycházely výhradně dopoledne, ale po přelomu století se výrazně modernizovaly a prosadilo se například i ranní vydání Lidových novin. Během prvorepublikových let se celý podnik usadil

³³ BURDA, A., Československý rozhlas ve veřejné službě. In: PATZAKOVÁ, A. J: *Prvních deset let československého rozhlasu*. Praha: Radiojournal, 1935. S. 708

³⁴ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011, s. 153

³⁵ Moravská zemská knihovna online. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:047b0c30-6b0e-11dd-b545-000d606f5dc6>, přístup listopad 2017

na Národní třídě v Praze, kde také zažil svá neúspěšnější léta – denně vycházelo přibližně 54.000 ranních výtisků, odpoledních vydání pak 34.000 kusů.³⁶

Již v prvních měsících světové války se listy snažily přinášet co nejpřesnější informace o dění v zahraničí – zejména o událostech v Polsku a Švýcarsku.³⁷

O pohybu vojska na Sibiři informovaly pouze velmi stručně – ve většině případů legionářům listy nevěnovaly ani samostatný článek, ale jen krátkou zprávu. Zároveň ale můžeme říci, že o dění v Rusku, Itálii nebo Francii informovaly stejným dílem. Výjimku by mohlo tvořit vydání z 19.10.1918. Druhý den po vyhlášení samostatného Československa jsou „legionáři“ prohlášeni za příslušníky národního vojska a titulní strana Lidových novin oslavuje jejich statečnost v boji: *„Nezklameš očekávání celého kulturního světa, který s žehnáním na rtech vzpomíná Tvých slavných dějin, jež vyvrcholily v nesmrtelných³⁸ výkonech československých legií na západním bojišti a v Sibiři. Celý svět sleduje Tvůj krok do nového života, Tvůj vstup do země zaslíbené. Zachováš štít čistý, jako jej zachovalo Tvé národní vojsko – československé legie.“*³⁹ S výjimkou tohoto článku Lidové noviny přinášely zpráv o legionářích před samotným vyhlášením republiky opravdu jen poskrovnu a můžeme říci, že se snažily vyhýbat jakémukoliv zabarvení. Charakter zpráv byl zpočátku udržován v přísně informativním stylu. Jen zřídka vyšel článek, ve kterém autor otevřeně vyjevil svůj názor.

Ani Lidové noviny se však v prvních měsících samostatnosti nevyhnuly opakovanému zdůrazňování významné role legií na Rusi v osvobozovacím procesu. Noviny tak podporovaly národní cítění, které i přes snahy o potlačení existovalo již před i během Rakouska-Uherska a bylo v jeho nástupnickém státě logicky bouřlivě dáváno na odiv, ale dosud nebylo ukotveno v širším povědomí československé veřejnosti a nutně si muselo vybudovat řádný základ.

³⁶ PERNES, Jiří. *Svět Lidových novin 1893 - 1993: Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993.

³⁷ Lidové noviny, 29.10.1918, str. 1. In. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:047b0c30-6b0e-11dd-b545-000d606f5dc6>, přístup listopad 2017

³⁸ Lidové noviny, 29.10.1918, str. 1. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:25a3b3d0-61e6-11dc-b964-000d606f5dc6?page=uuid:2552d4b0-61e6-11dc-89d8-000d606f5dc6&fulltext=%C4%8Deskoslovensk%C3%A9%20legie>, přístup listopad 2017

³⁹ Lidové noviny, 11.2.1921, str. 4. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:d8879760-8715-11dc-9e11-000d606f5dc6?page=uuid:fb576d00-8662-11dc-9bf9-000d606f5dc6&fulltext=legie>, přístup listopad 2017

V souvislosti s tím přibývalo i zpráv a zmínek o založení a působení Československé obce legionářské a výzev lidu k účasti na akcích spojených s legionářskou tematikou. Zájem byl samozřejmě také daný tím, že mnoho Čechoslováků mělo ve vojsku příbuzné.

V pozdějších měsících světové války se legionářská tematika z titulních stránek opět vytratila. List svoji hlavní pozornost obrátil zpět k zahraničnímu dění a zprávy o legionářích se zúžily na občasné obecné zmínky: „*V neděli ráno přijal ministr Beneš ve zvláštním slyšení ředitele historického válečného musea a živě se zajímal o předměty připomínající slavné chvíle italských vojsk a drahocenné památky na československé legie, které tak statečně bojovaly společně s italským vojskem u Rovercia.*“⁴⁰

2.4 Národní osvobození

Pro přímé účastníky národního osvobozovacího hnutí byly zásadní noviny pod patronátem legionářských organizací. Nejsilnější pozici mělo Národní osvobození, které v roce 1924 vzniklo sloučením Času, Československých novin a Legionářského směru jako orgán Československé obce legionářské.⁴¹ Odpovědným šéfredaktorem byl zkušený novinář, diplomat a spolupracovník T. G. Masaryka a Edvarda Beneše Lev Sychrava. Především díky jeho letitým zkušenostem se již od samotného začátku tento list v očích veřejnosti zapsal dobrou jazykovou i obsahovou úrovní. List vynikal mezi ostatními deníky svou seriózností a předčil zejména bulvární tisk. Do Národního osvobození často přispívaly i známé osobnosti – zpravidla se ale pod své články podepisovaly pod různými pseudonymy. Mimo nezpochybnitelný pro-legionářský nádech si noviny zachovaly i nezávislost, čímž si získaly zájem i mezi učiteli a profesory.

Podobně jako ostatní deníky si Národní osvobození během období první republiky vybuodovalo pevnou formální strukturu a v této podobě se objevovalo na pultech. Titulní strana

⁴⁰ Lidové noviny, 11.2.1921, str. 4. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:d8879760-8715-11dc-9e11-000d606f5dc6?page=uuid:fb576d00-8662-11dc-9bf9-000d606f5dc6&fulltext=legie>, přístup prosinec 2017

⁴¹ Je na místě zmínit, že Národní osvobození vychází i v současnosti v podobě čtrnáctideníku vydávaného Československou obcí legionářskou a Českým svazem bojovníků za svobodu. Jeho publikace ovšem byla za dobu existence listu několikrát pozastavena a list vycházel nelegálně. Během komunistické éry vycházel pod názvem Hlas revoluce. Název byl obnoven po roce 1989. Nová čísla se věnují aktuálním tématům a jsou dostupná v tištěné verzi i online v knihovně digitální titulů: <http://www.floowie.com/cs/zobrazeni/25-26-2017-no>, přístup leden 2018

byla zpravidla věnována informaci, která by se dala označit jako „zpráva dne“. Velmi často se zde rozebíraly vícedenní aféry a jednání a každé nové číslo přinášelo podrobnější informace. Následovaly rubriky *Beseda*, *Politika domácí*, *Za hranicemi*, *Poslední zprávy*, *Kulturní hlídka*, *Denní kronika*, *Oznamovatel*, *Právní pořady*, *Soudní síň*, *Tělesná výchova* a *Národní hospodář*. Poslední strany novin pak byly tradičně věnované inzerci a reklamě. Pravidelně se zde také logicky objevovaly zprávy o činnosti Československé obce legionářské – například záznamy z jejích schůzí a jednání, vyjádření k tehdejšímu dění a činnostech týkajících se legionářů.

Zajímavé je zmínit, že i v prvních letech samostatnosti, kdy byl o legionáře-hrdiny neutuchající zájem, vedení novin se snažilo zachovat neutralitu a nebálo se informovat i o stinných a neradostných událostech v legionářstvu. Příkladem by mohla být takzvaná „benzinová aféra“ z roku 1924, ve které šlo o přijímání úplatků. Mezi obviněnými byli bývalí příslušníci legií. Prohlášení, které ovšem otisklo Národní osvobození se jich nezastávalo, právě naopak. Volalo po řádném prošetření aféry a potrestání viníků – i těch patřících k legionářské obci. Aféry se zároveň snažily využít i politické strany, které nebyly legionářům příznivě nakloněny, a pokoušely se tak očernit celou legionářskou obec.

Legionáři byli logicky oblíbeným námětem povídek a fejetonů, které vycházely na pokračování. List informoval nejen o událostech jako narozeniny a úmrtí těch kterých legionářů, ale dokonce i o významných životních událostech jejich rodinných příslušníků. V neposlední řadě Národní osvobození informovalo o vznikajících publikacích týkajících se legií. Koncem prvního roku existence listu dokonce začala vycházet celá příloha věnovaná pouze legionářům s názvem *Legionářský týden*. Příležitostně list také vydával celý článek či povídku přibližující osud konkrétního vojáka.

2.5 Jaroslav Hašek, legionář

Jaroslava Haška nelze opomenout ať už s ohledem na jeho osobní zkušenost s československými legiemi nebo kvůli jeho publicistické činnosti. Jako absolvent Československé obchodní akademie se stal zaměstnancem banky Slavia, ovšem u tohoto povolání příliš dlouho nevydržel a začal inklinovat k publicistické činnosti. Během několika let už se živil výhradně novinářinou. Ve stejné době začal sympatizovat s anarchismem a v roce 1907 se stal redaktorem anarchistického listu *Komuna*. Jeho nadšení pro politickou satiru vygradovalo v sarkastické založení politické strany – *Strany mírného pokroku v mezích zákona*.

Ta byla původně založena s úmyslem parodovat politický život, nicméně později byla doopravdy zaregistrovaná a Hašek dokonce kandidoval i na vinohradského starostu.

Dalo by se říci, že jak osobní, tak profesní život Jaroslava Haška byl svým způsobem bohémský a neuspořádaný. Jako zajímavost můžeme třeba uvést jeho články o smyšlených zvířatech pro Svět *zvířat*, za které dostal výpověď. Byl redaktorem například i časopisu *Ženský obzor*, přispíval i do tiskovin jako byly *Humoristické listy*, *Pochodeň*, *Karikatury*, *České slovo* nebo *Kopřivy*. Jeho povídky a články ovšem otiskovaly také například *Národní listy*.

Do armády Hašek narukoval v roce 1915 v Českých Budějovicích. O svém úmyslu ovšem nikoho ze svých známých ani spolupracovníků neinformoval, tudíž byl dokonce na krátký čas považován za pohřešovaného. Záhy po svém příjezdu na haličskou frontu upadl v zajetí a byl přesunut do zajateckého tábora v Kyjevě. Tam se také jako většina budoucích legionářů přihlásil do Dobrovolnických revolučních oddílů.

Za necelý rok byl přiřazen k záložní rotě, ale záhy byl shledán neschopným vojenské služby a přeřazen k 1. střeleckému pluku Mistra Jana Husa. Později opět změnil své působiště a zastával pozici emisaře náborové komise ve Správě československých spolků na Rusi. Jeho pracovní náplní byla především agitace v zajateckých táborech, kde se zajatce snažil získat pro vstup do budoucích legií. V českých zemích mezi tím probíhalo proti Haškovi soudní řízení pro vlastizradu, protože neustále publikoval pod svým jménem protirakouské články.

Osobně se zúčastnil vojenské akce u Zborova, jedné z nejdůležitějších bitev z hlediska československého osvobozovacího úsilí. Později působil v kanceláři 1. pluku jako sekretář plukovního výboru. V krátkém období mezi lety 1917-1918 publikoval pro časopis *Čechoslovan* a do povědomí se zapsal zejména protibolševickými články a otevřenou kritikou komunismu.

Poté, co byl velením odsouhlasený ambiciózní plán připojení se k západní frontě přes Vladivostok, se náhle Hašek krátce „ztratil“. S plánem totiž nesouhlasil a své velení pouze dopisem informoval, že z legií vystupuje – což si samozřejmě v pozici řadového vojáka nemohl dovolit. Jeho čin byl tedy považován za dezerci. Svědectví o jeho působení mimo legie v českých novinách vyšlo až na začátku roku 1925: *„Spisovatel Jaroslav Hašek živ! Jak se dozvídáme od soudruha vrátivšího se nedávno z Ruska, je spisovatel Dobrého vojáka Švejka zcela a určitě živ a zdrav. Usadil se v Čeljabinsku na Urale a žije tam řádným životem úředníka z povolání. Členové místního sovětu si ho váží pro pilnou a přesnou práci v úřadě a ctí v něm dobrého druha a socialistu. Večer po své práci vrací se Hašek den co den do svého bytu a jen to mu Rusové zazlívají, že mezi ně málo chodí. Neboť Jaroslav Hašek zásadně nenavštěvuje*

*hostinců a soudruh, od něhož dostalo se nám informací, že tvrdí, že nemohl ani poznati bývalého pražského bohéma, typickou figuru nočních kaváren, v nichž při černé kávě psával své nejchytřejší humoresky, nedal-li právě před literaturou přednost šprýmům a zábavě.*⁴²

Už před svým dramatickým odchodem z legií se v Moskvě připojil k Československé sociálně-demokratické straně dělnické v Rusku a v návaznosti na to se rozhodl připojit k Rudé armádě. Jako její člen se také stal ředitelem armádní tiskárny v Ufě a představeným oddělení pro práci s cizinci. Koncem roku 1918 zastával funkci velitele oddílu Čuvašů a zástupce bugulmského okresu. Při svém působení na Sibiři vydával několik listů, můžeme jmenovat například časopis Jur – v překladu Úsvit, který vycházel zcela v burjatštině. Některé zdroje dokonce uvádějí, že Hašek stojí za vznikem burjatské abecedy.

Do vlasti se Hašek vrátil v roce 1920, se zdravím tak podlomeným, že byl ihned po příjezdu do své nové vlasti převezen do karanténní stanice. V Československu se také měl údajně stát jedním z organizátorů komunistického hnutí, ovšem spojka ruských agentů, se kterými se měl po svém příjezdu setkat, byla zatčena. Mohli bychom říci, že Haškův zájem o komunistické hnutí i politické dění jako takové postupně opadl a vrátil se ke svému bohémскому stylu života.

Z výše uvedeného bychom mohli vyvodit, že Hašek byl v sovětském Rusku vnímán zcela jinak, než ve vznikajícím Československu. Jen stěží si lze představit, že by Sověti svěřili tak důležitou misi, jako byla tvorba komunistického hnutí nějakému bohémovi nebo humoristovi – jak možná někteří osobu Jaroslava Haška za první republiky vnímali. Vyplývá z toho, že jej v Rusku považovali za velmi schopného vojáka a zodpovědného a inteligentního funkcionáře.

Haškův návrat do vlasti ovšem nebyl nijak jednoduchý, nesmíme zapomínat na to, že odešel jak z řad komunistických legií, tak opustil komunistickou politiku. Byl tedy v očích veřejnosti vyloženě nepopulární a převážně se setkával s nepřátelskými reakcemi na svou osobu. Později se především z těchto důvodů rozhodl odejít do ústraní a dožil na Lipnici.

⁴² Právo lidu, únor 1925. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2225

3. Legionářský kult

V prvních měsících nově vzniklého Československa byli legionáři oslavováni jako hrdinové a osvoboditelé. Musíme si ale uvědomit, že velká část vojska byla stále na cestě do vlasti a někteří z nich ještě o existenci samostatného státu dokonce ještě ani nevěděli. Zprávy se samozřejmě nešířily v reálném čase a společnost měla o dění na Sibiři a ve Vladivostoku jen kusé a velmi zpožděné informace. Velká část legií na Rusi týdny a měsíce čekala na přidělené lodě ve Vladivostoku. Odtud legionáři pokračovali ještě dále na východ a absolvovali tak na cestě domů fantastickou a na svou dobu velmi nevšední cestu kolem celého světa.

Můžeme říci, že ihned v prvních měsících republiky se začal utvářet kult okolo osoby prezidenta T. G. Masaryka, vrchního velitele legií. Ujaly se pro něj přezdívky jako „tatiček“ a „prezident osvoboditel.“ Výjimkou nebyly vojenské přehlídky v den jeho narozenin a manifestace na vyjádření podpory. On sám si byl vědom toho, že role zahraničního revolučního vojska byla pro vznik Československa klíčová a legionáři se musí stát páteří demokratické armády nového státu. Proto bylo nutné začít budovat vojenskou tradici Československa. Po dlouhých letech, kdy se habsburská říše cíleně pokoušela likvidovat české národní cítění, to bylo pro českou a slovenskou veřejnost příjemnou změnou.

Zájem československé veřejnosti o legionáře byl obrovský. Především příběhy ruských legionářů se staly „žádaným zbožím“ a ihned začaly vycházet jejich paměti, vzpomínky a korespondence. Postupně se začal budovat Památník osvobození, jejich osudy se zabývali i dramatici – a posléze i filmaři. Velkou zásluhu na propagaci příběhu legionářů měl Rudolf Medek, přímý účastník bojů u Zborova a sibiřské anabáze. Ten pořádal besedy pro veřejnost a diskuze s legionáři, sepsal jedno z nejoblíbenějších dramát první republiky o životě plukovníka Švece s mnoha reprízami v Národním divadle. Později se stal ředitelem Památníku osvobození.

Velkým tématem byly také „důchody“ legionářů a tisk také od roku 1921 začal poprvé poukazovat na špatnou finanční situaci těchto válečných hrdinů: *„Jisté živly tvrdí: Nafoukanci! Vyžírání republiky! Pochybné existence atd. Nuže, jest na čase pozorně spočítati příjmy těchto vyžíráčů. Mám přítele, nadporučíka ruských legií. Jeho měsíční plat činí celkem 1300 Kč se všemi drahotnými přídávky... Do divadla vůbec nejde, do kavárny rovněž ne. V zimě se rozstala jeho žena, neboť nebylo na uhlí... Nechce-li chodit špinavý, musí do lázní. A není peněz. Šatstvo, prádlo, obuv – co nevidět nebude moci s ženou na ulici. Nemá punčoch, nemá*

*bot, nemá ničeho, ničeho. Pracují oba, žena překládá z francštiny, a přece ničeho nemají, sotva se najedí.*⁴³

Postupně ale legionářské téma začalo v očích veřejnosti ztrácet na atraktivitě. Mohly za to především neustálé spory ve vedení legionářských organizací, špatná sociální situace bývalých vojáků a různé interpretace sibiřské anabáze na stránkách dobových novin. Příkladem může být článek *Vyprchalé nadšení pro legionáře* z Lidových listů z července 1924: „*Ve dnech 29. a 30. června konal se v Praze sjezd čsl. legionářů. Nechceme se zaobírat jeho průběhem, jenž byl zcela obyčejným a typickým projevem běžných pražských manifestací a slavností: prapory, standarty, řeči, průvody, koncerty, věneček. Sjezd legionářský zajímá nás po jiné stránce, neboť přinesl nám zajímavý důkaz, že legionáři přestali býti v národním a státním našem životě určitou ideou, a že vedení legionářské organizace vedlo své členy po cestách, na nichž ztratilo téměř úplně sympatie, kterými dříve národ legionáře přímo zahrnoval...*“⁴⁴

Ve třicátých letech, kdy si již politické elity a názoroví vůdci uvědomovali ohrožení demokratické republiky ze strany radikalizujícího se Německa, bylo více než kdy dříve nutné pokusit se oživit legionářskou tradici a národnostní cítění československého národa. Apelovalo se na soudržnost, bratrskost a sokolské hodnoty revoluční armády. Během druhé republiky se trend logicky úplně přeměnil a začalo se s další cenzurou a ničením odkazů a památek legionářského hnutí.

4. Návrat legionářů do vlasti

Tak jako vojáci v zahraničí během sibiřské anabáze měli o zprávách z domoviny velmi opožděné a zkreslené informace, čtenáři v nově vzniklém Československu nedostávali informace o sibiřských hrdinech v reálném čase. O existenci legií se samozřejmě vědělo, ale přesto bylo třeba občany postupně seznámit s jednotlivými osobnostmi nebo popsat každodenní život řadového vojáka. V Čase například pravidelně vycházela rubrika *Kapitoly*

⁴³ Večerní Národní listy, 6.7.1921. In: In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

⁴⁴ Lidové listy, 7.7.1924, In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2221

z dějin sibiřské armády, v Národních listech zase *Kulturní život našich na Sibiři*. Ve Večerníku Českého slova pak vycházely vzpomínky jednotlivých vojáků nebo zveřejněné dopisy a pravidelné *Feuilletony* popisující život u legií: „*Přes Atlantik převezl nás (5. až 15. srpna) obr Aeolus (býv. pasaž. německá loď). Dne 5. srpna, kdy jsme dokončili pouť přes Spojené státy severoamerické, jsme vyjeli z Norfolk a dne 15. t.m. jsme dojeli do Brestu ve Francii. Celá naše cesta proběhla co do počasí velmi příjemně (až na první den, kdy bratr P. byl raněn mrtvicí celkem z nás vždy nedojelo deset bratrů). Stravování bylo znamenité, ale ubytování pod palubou hrozně těsné a parné, že, zvláště pokud jsme jeli v Gofském proudu, nebylo možno dole spáti vzdor všem větrákům a adamitskému nočnímu úboru.*“⁴⁵

Časté byly také medailonky důležitých lídrů osvobozovacího úsilí, jako příklad můžeme uvést osobnost generála Jana Syrového. Národní listy mu věnovaly zvýšenou pozornost u příležitosti jeho příjezdu do vlasti v říjnu 1920.⁴⁶ Můžeme také zmínit speciální přílohu s názvem *Naši na Sibiři*, která vyšla v denících České slovo a Ráno 1. ledna 1920. Věnovala se šestici osobnostem: čtveřici generálů J. Syrový – M. Janin – V. Šokorov – S. Čeček doplnil zesnulý podplukovník K. Vašátko a plukovník J. J. Švec.⁴⁷ Společnost pak naopak rozdělovala kontroverzní osobnost Radoly (Rudolfa) Gajdy. Na stránkách demokratického tisku se zejména ve dvacátých letech diskutovala jeho činnost u legií a jeho role v ruské občanské válce: „Gajda vedl boj s velikou vehemencí, neúprosně. Sám jsa osobně statečným a odvážným byl po jistou dobu oblíben u částí, jimž velel. Ale sympatie ty opadly, jakmile se vojsko poznalo, oč konec konců usiluje... o diktaturu, diktaturu Gajdovu.“

Časopis Osvěta lidu pak zveřejnil přepis přednášek R. Medka, se kterými jezdil po republice a besedoval s občany: „*Naši sibiřskou armádu lze právem nazývatí velikou mučednicí. Slavná jest její anabase, ale také zároveň cestou křížovou, plnou strádání, utrpení, úžasného napjetí sil tělesných i duševních. V žádném jiném státě naši hoši organisujíce odboj proti Rakousku-*

⁴⁵ L. Černov: 2000 legionářů přes Atlantický okeán, České slovo, 15.1.1921. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

⁴⁶ Národní osvobození, 11.6.1920, In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

⁴⁷ České slovo, 1.1.1920. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

*Uhersku a zápas za osamostatnění českého národa, nenašli tolik neporozumění a nepřízně jako právě v Rusku.*⁴⁸

To vše se samozřejmě odehrávalo v době, kdy se ještě velká část vojska stále nedobrovolně zůstávala na území Rusi. Národní listy pak v březnu 1920 otiskly výzvu rodinám, aby nepřestávaly kontaktovat své syny a muže. Pošta tam měla údajně dorazit do 7 týdnů. *„Je na obecnstvu, aby hojně používalo tohoto dopravního prostředku, a našim hochům na Sibiři častým podáváním zpráv z domoviny zpříjemnilo nucený pobyt v tak vzdálených a nehostinných končinách.*⁴⁹

Celý proces repatriace vojáků byl velmi zdoluhavý. O rychlosti vojenských transportů vypovídá článek ze srpna 1920: *„Naši Sibirjaci jsou bezmála už všichni doma. Poslední dva větší transporty jsou na cestě, a nejdéle do konce září budou na půdě vlasti, kterou dobrá polovice z nich opustila před 5-6 roky. Tak vyřízena bude konečně definitivně a se zdarem ožehavá otázka evakuace Sibiře, která loni byla naší nejbolestnější otázkou vnitropolitickou.*⁵⁰

Mnoho vojáků bylo samozřejmě nezvěstných a příbuzní neměli žádné zprávy a domnělé vdovy po určité době začaly nový život. Výjimečné ovšem nebyly ani případy, kdy se vojín znenadání vrátil, a záležitostí se musely zabývat soudy. Dokonce se spekulovalo o pobytu vojáků v otroctví, například článek z roku 1925 otištěný v Roli. *„Každou chvíli se vrátí po několikaleté odloučenosti domů člověk, prohlášený dávno už za nezvěstného neb dokonce i mrtvého. Staly se už i případy, že manželka vojína, jenž se v době světové války ztratil nebo dokonce byl i prohlášen za mrtvého, se vdala a s novým manželem má i děti a najednou se mrtvý po 8 či 10 letech vrátil. Úřady jsou pak postaveny před otázku, které manželství má být prohlášeno za platné a jak napravit důsledky manželství neplatného. Ale to je v této kapitole vedlejší. Nám jde o to, abychom od svých odpovědných úřadů, na prvním místě od ministerstva zahraničního zvěděli, co je pravdy na tom, co vyprávějí tak mnozí nenadále se vrátivší „mrtví“*

⁴⁸ Plukovník Medek o sibiřské armádě: Obsah přednášky v městském divadle 8.12.1919. Osvěta lidu, 10.12.1919. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

⁴⁹ Československý deník, 29.6.1920, In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

⁵⁰ Národní osvobození, 31. 8. 1920, In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

*neb nezvěstní, že v nehostinných dálavách sibiřských, čínských a j. jsou ještě tisíce zajatců z bývalé rakousko-uherské říše, toužící po návratu do vlasti, toužící bohužel marně, a namnoze v postavení strašném, ne-li přímo otrockém.*⁵¹

Příležitostí, jak vyjádřit vděčnost a podporu legiím, byly vánoční svátky. Zdravice prezidenta Masaryka byla samozřejmostí, ale kromě ní se hledala další autorita, která by hrdinům v závěru roku poděkovala a popřála šťastný a rychlý návrat. Ministr národní obrany V. Klofáč určil k sepsání vánočního poselství roku 1920 Aloise Jiráska, nadmíru populárního autora, který se těšil přízni veřejnosti.

5. Památník osvobození a budování vojenské tradice první republiky

Se shromažďováním informací a sbíráním nejrůznějších upomínek a artefaktů dokládajících působení českého vojska na Rusi se začalo v podstatě ihned po vyhlášení nezávislého státu. Prezident Masaryk a politická a vojenská elita na tom měli velký zájem. Vznik a působení legií bylo nutné zachytit v muzejní expozici, vědecky je zdokumentovat a na těchto základech začít budovat politickou a vojenskou tradici Československa.

Už v roce 1919 Ministerstvo národní obrany k těmto účelům zřídilo *Památník odboje*. Byl to jakýsi poradní sbor, který se zabýval soustředěním památek na československý odboj. Společně s příchodem ruských legionářů do vlasti a rychle se rozrůstající sbírkou bylo nutné zřídit samostatný *Archiv legií*. Jeho součástí bylo fotoústředí, obrazárna i filmový archiv. Dobové noviny informují o existenci až 15.000 snímků v negativech, a to včetně nebezpečné dokumentace přímo z válečné fronty. Údajně také vzniklo až 15.000 metrů filmu. Autentické záběry pak byly nezdědkou využívány při výrobě filmů s legionářskou tematikou.

*„Je to překvapující čísllice knih, příruček, řádů, kalendářů, brožur, slovníků, map, časopisů, hudebnin, dopisnic, obrazů, tiskopisů a písní – ohromující čísllice, dosahující téměř 200 publikací nejrůznějšího poslání a časové praktické potřeby.“*⁵²

⁵¹ Role, 18.6.1925, In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2222

⁵² Národní listy – 30. červen 1921 In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2216

Protože veřejnost měla o legionáře a jejich senzační příběh zpočátku obrovský zájem, některé předměty byly dočasně umístěny v Národním muzeu a po celé republice se konaly putovní výstavy, přednášky a besedy. Památník odboje získal k osvětlné činnosti k dispozici i některé historické budovy.

„Ve třech letech usilovné sběratelské činnosti Památníku odboje podařilo se shromáždit přes 1000 olejomalb a akvarelů, vesměs dokumentárních prací z bojišť československých legií, které dnes tvoří obrazárnu ceny nezměrné. Obrazárna tato z části umístěna byla dosud v trojském zámečku, který vyhrazen byl Památníku odboje museálním památkám legií, z části pak putovala ve výstavních kolekcích po českém venkově. Poněvadž dnes, po ukončení výstavek, Troja nemohla pojmout všechno to bohatství, pomýšlelo se včas na to, aby získány byly pro obrazárnu vhodné místnosti jiné. Získati účelné místnosti ve vnitřní Praze a na předměstích se P. O. ovšem nepodařilo, a tak zbýval jako jediný, ideově snad nejlépe vyhovující objekt – letohrádek Hvězda.“⁵³

Později se rozhodlo o stavbě nové moderní budovy legionářského muzea. Měla to být velkolepá novostavba s moderním archivem přístupným badatelům a s honosnými musejními místnostmi. V tisku se objevoval i apel na občany, aby projekt finančně podpořili. Stavba byla přirovnávána ke stavbě Národního divadla a často se objevovalo i známé heslo „*Národ sobě*“. Pro tuto budovu bylo vybráno úpatí hory Vítkova na pražském Žižkově. Návrh budovy byl vybrán z veřejné soutěže a vítězem se stal bývalý ruský legionář Jan Zázvorka. „*Soutěž staveb na vrchu Vítkově v Praze byla právě vypsána společně Památníkem odboje a Spolkem pro postavení Žižkova pomníku. Lhůta je do 30. listopadu tohoto roku, ceny za nejlepší návrhy: 40, 30, 20, 10 tisíc Kč a 50 tisíc Kč na eventuální zakoupení dalších návrhů.*“⁵⁴

Stavba byla slavnostně otevřena v roce 1929 a zároveň byl ustanoven *Památník osvobození* jako samostatný a jednotný vědecký ústav. Vznikl spojením Památníku odboje, vojenského archivu a muzea zahraničních vojsk, Vojenského archivu Republiky Československé a Archivu národního osvobození při Zemském archivu českém. Stalo se tak

⁵³ Čas, 11.12.1921 In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2216

⁵⁴ Večerní České slovo, 1.6.1925, In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2222

symbolicky 28. října. Ředitelem Památníku se stal Rudolf Medek, ruský legionář, účastník bitvy u Zborova, novinář a spisovatel. Prvním návštěvníkem komplexu byl prezident T. G. Masaryk.

Druhá fáze projektu započala stavbou Pantheonu, mauzolea a slavnostní síně na samotném vrcholu Vítkova. První výkop provedl ve výročí bělohorské bitvy T. G. Masaryk se slovy: „*Vše za pravdu!*“ Po něm jeho gesto napodobila i část ministrů. Při slavnostním aktu zazněl chorál *Kdož jste boží bojovníci*.

Finální částí pak měla být socha Jana Žižky podle návrhu Bohumila Kafky. Zhotovení původně osmnáctimetrové sochy se odhadovalo na pět let, její odlití do bronzu mělo zabrat jeden další rok. Otevření Pantheonu bylo naplánované na rok 1938, ale vzhledem k politické situaci k tomu nedošlo. Projekt byl dokončený až v roce 1950, ale kvůli změnám ve společnosti plnil již docela jiné poslání, než jeho tvůrci zamýšleli.

6. Smuteční ceremonie a trzny za padlé osvoboditele

Za padlé legionáře, hrdiny a osvoboditele vlasti se často konaly pietní slavnosti a smuteční shromáždění, po francouzském vzoru se budoval kult neznámého vojína. Jednou z největších smutečních akcí první republiky důkladně popsanych v dobovém tisku byl převoz ostatků italských legionářů. Jednalo se o 42 českých vojáků, kteří byli na samotném sklonku války popraveni rakouskou justicí za zběhnutí k italským legiím. Velkolepé shromáždění se konalo v Praze 24. dubna 1921, byla přítomná politická a vojenská elita včetně prezidenta Masaryka, generála Jana Syrového. Promluvil i Rudolf Medek. Rakve byly nejprve dočasně uchovány v Milovicích a poté převezeny na Staroměstské náměstí v Praze. Zde začal velkolepý průvod hlavním městem na vojenský hřbitov na Olšanech. Historici dokládají, že smuteční oslavy byly zaznamenány minimálně na pět kamer na zakázku nejméně 3 filmových společností.

Večerní tribuna kromě podrobného popisu akce vydala i *smuteční poselství pana presidenta* i projev vlády.⁵⁵ Zmínit můžeme báseň *Mrtví, neusněte* Antonína Sovy pro České

⁵⁵ Večerní Tribuna, 25.4.1921. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2218

slovo: „Mrtví, neusněte! Velcí mrtví, žijíce věčně, bděte v nás nad námi. A nikdy neusněte. Aby každý z nás jak žula a jak byste stáli, stál.“⁵⁶

Ve Venkově u této příležitosti vyšla báseň Jaroslava Kolmana *První občané* společně se skicou shromáždění na Václavském náměstí.

„Byli jste zrádci. A přísaha miliónů
věrnost vám slíbila při vašem skonu.

Byli jste zrádci. A s vámi stála a padala svoboda.

Byli jste zrádci – a po celém světě vlál prapor váš červenobílý

Zrádci – a na mrtvá prsa jméno vám pověsili
nejsvobodnějšího národa.“⁵⁷

Následně měly být ostatky legionářů z Olšan převezeny do Pantheonu na Vítkově. Plánoval se i transport ostatků plukovníka Švece a dalších. „Až bude postaveno, převezou se ostatky vynikajících bojovníků a uren z Olšanských hřbitovů a také urny z prozatímní urnové síně v budově Památníku odboje.“ uvedl deník Večer.⁵⁸

7. Krize legionářských organizací

Velmi krátce po návratu prvních legionářů zpět do vlasti se objevila myšlenka vytvořit nějaký spolek, který by hájil jejich zájmy a pomohl jim zařadit se do veřejného života. V červnu 1919 vznikla *Družina československých legionářů*. *Družina* se formálně prohlašovala za apolitickou, ale v praxi se vymezovala proti prvorepublikové extrémní levici. V září v reakci na působení tohoto celku vznikl druhý legionářský spolek, *Svaz československých legionářů*, do kterého vstupovali především socialisté. Do třetice pak byla ustanovena neutrální *Jednota*

⁵⁶ Národní listy, 12.3.1920. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

⁵⁷ Venkov, 15. 3. 1920. In: 1920. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

⁵⁸ Role, 23.11.1930. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2225

československých legionářů. Je samozřejmé, že jednotlivé organizace proti sobě zbrojily a vzájemně se napadaly ve svých tiskových orgánech.

Velmi diskutovanou událostí v tisku byl takzvaný tábor Svazu československých legionářů na Staroměstském náměstí v říjnu 1920. Organizátoři deklarovali jednotu a oddanost prezidentovi Masarykovi. Akce byla ovšem v dobovém tisku logicky interpretovaná velmi rozdílně. České slovo zveřejnilo většinu projevů zakončení shromáždění slovy: „Ať žije prezident náš, tatíček Masaryk, ať žije národní stát: Československá republika socialistická.“⁵⁹

Shromáždění na Starém městě se dá považovat za jakýsi milník v historii legionářských organizací. Čtenáři se mohli denně dočíst o sporech mezi jednotlivými spolky – a navíc i uvnitř organizací samotných. Musíme si uvědomit, že do této doby byly legie v očích občanů hrdinové a jejich piedestal se začal poprvé pomalu rozpadat. Veřejnost byla jejich neustálými spory zmatená a hádky přinesly rozčarování. K tomu se přidaly i diskuze okolo kontroverzní osobnosti Radoly (Rudolfa) Gajdy. Například článek Neblahý důsledek sporů mezi Svazem a Družinou z Rudého práva z října 1920: „Mezi legionáři, kteří až doposud vrátili se do vlasti a neodložili vojenské stejnokroje, nezavládá – jak různě události a zjevy nasvědčují – ve vzájemném styku poměr takový, jakého bylo by si přáti jak v zájmu legionářstva sama, tak v zájmu celonárodním. Nejpádnejším dokladem smutné této skutečnosti je fakt, že na populárního generála Rudolfa Gajdu podáno bylo trestní oznámení pro činnost jeho na Sibiři a že obvinění proti němu vzneseno bylo vyšším funkcionářem vojenského správního úřadu, který rovněž vyšel z řad sibiřských legionářů a na něhož – dle souhlasného tvrzení legionářů – vedením sibiřské naší armády pro jeho činnost na tamější půdě vydán byl svého času zatykač. V kruzích legionářských, z nichž zaručenou tuto informaci čerpáme, vyvolala aféra tato nejtrapnější vzrušení.“⁶⁰

Ostrou rétoriku ovšem nemělo pouze Rudé právo, ale i ostatní periodika. Viz reakce na článek Rudého práva z Večerního pražského slova z října 1920: „Je tedy psaní Rudého práva, jako vždy, podezřelé, a svědčí znovu o tom, že pánové v českém bolševickém táboře mají

⁵⁹ České slovo, 24.10.1920. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

⁶⁰ Večerní Venkov, 5.11.1923. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2221

*prašpatné mínění o našich legionářích, kteří i při nejradikálnějším postupu, jež případně budou žádat a k němu působit při projednávání zvláště sociálních problémů naší republiky, zachovají se tak, jak jedině ukáznění členové osvobozeného národa a zvláště ti, kdož toto osvobození uskutečnili, mají se zachovat.*⁶¹ V Rudém právu se mimo jiné objevilo i údajně autentické svědectví s názvem Příběh z 20. října, kdy byl jeden ze socialistů údajně napaden davem za odlišné názory.

Palčivou otázkou byla i samotná přítomnost komunistů v legionářských organizacích. Bezesporně nejpropíranější osobou byl komunistický funkcionář Alois Muna,⁶² dvakrát souzený za velezradu. Jeho jméno přitahovalo pozornost a bylo hojně užíváno v nadpisech. Výjimečné nebyly články jako Žaloba sibiřských legionářů na Munu z agrárního Venkova: „...viníme je z toho, při našem ústupu z Ukrajiny našeptávali bolševickým komisařům, aby nepropouštěli naše ešelony a aby donutili nás přimknouti se k bolševikům.”⁶³ ČsOL se na stránkách Národního osvobození vymezovala proti diktatuře zleva i zprava: „ani komunism, ani fašism, ale Masarykův program Washingtonské deklarace.”⁶⁴

Odmítavý názor zastávaly legionářské organizace i některý demokratický tisk vůči ministrovi financí Aloisi Rašínovi po jeho přednášce v Pardubicích. Viz České slovo: „*Předsednictvo Čs. O. L. vyslovuje hluboké politování nad výroky, jimiž ministr dr. Rašín v Pardubicích na sjezdu mladé generace národně demokratické obvinil lidi, kteří pokryli bezesporně svoje hlavy slávou, že přišli do svobodného, mladého, v poválečných obtížích se nalézajícího státu a nastavili ruku, řkouce: Bojovali jsme za tebe, plat. Zaplatť hotově, výhodami, zaplatť privilegiemi ve svobodné, rovnoprávné, demokratické republice. Tak, jak novinami tento výrok byl reprodukován, nelze pochybovati, že namířen je proti všem*

⁶¹ Večerní České slovo, 23.10.1920. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

⁶² Někdy označovaný jako Alois Můňa

⁶³ Večerní Venkov, 11.12.1923. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2221

⁶⁴ Národní osvobození, 22.4.1926. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2222

legionářům a obsahuje nejhrubší urážku, jaká kdy legiím byla vmetena ve tvář.“⁶⁵ Později se dokonce polemizovalo, zda jeho nešťastný výrok nemohl být příčinou atentátu na jeho osobu.

Spory mezi organizacemi vyústily ve *Všelejonářský sjezd*, který se konal v Karlíně od 15 do 28. ledna 1921. Pozvání přijala i řada významných osobností včetně Edvarda Beneše, nemocný prezident Masaryk alespoň pro legionáře sepsal poselství, které bylo předneseno. Jednotlivé organizace alespoň v nejpálčivějších otázkách dosáhly konsenzu a připravila se půda pro vznik Československé obce legionářské, která byla oficiálně založena v květnu stejného roku. Jejím cílem byla osvětňá a sociální činnost. Měla informovat veřejnost o bojovém vystoupení legií, pomáhat pozůstalým, pečovat o hendikepované a nemocné legionáře a přednostně je umisťovat do zaměstnání. Tiskovým orgánem byl *Legionářský směr*, který vycházel každý čtvrtek a pro legionáře byl zdarma.

Družina československých legionářů nicméně stále fungovala, přestože do ČsOL odcházely celé jednotky a razantně se snížil počet jejích členů. V roce 1925 pak byla založena *Nezávislá jednota československých legionářů* a současně začaly vycházet noviny *Legie* a knihy v rámci *Legionářské knihovny*. Jejím předsedou se stal R. Medek.

Důležité je zmínit, že se zvažovala dokonce i legionářská politická strana. Zaznívaly hlasy pro i proti jejímu vybudování, ovšem Lev Sychrava, přední představitel ČsOL něco takového kategoricky odmítal. *„Ze mnoha koutů Československé republiky docházejí taktické zprávy o jednomyslných projevech a resolucích legionářů, které mluví řečí velmi jasnou a srozumitelnou: Pokládáme za nezdravý zjev tříštění stran a zakládání strániček, zvláště pak utvoření strany legionářů, kteříž se nepokládají za zvláštní složku národa. Nejnovější projev v tomto smyslu zaznamenan byl včera ve Zdicích, kde tamní Jednota Československé obce legionářské se jednomyslně prohlásila proti utvoření vlastní strany legionářské, (což je míněním 95 procenty legionářů). V tomto smyslu přijata byla také příslušná resoluce.“⁶⁶ Jako příklad protichůdného názoru můžeme uvést článek otištěný v *Tribuně*: „Československá obec legionářská projednává otázku, zda budou legionáři v příštích volbách voliti s ostatními*

⁶⁵ České slovo, 15.12.1922. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2219

⁶⁶ Večerní české slovo, 22.12.1924. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2217

stranami, či zda postaví kandidátku samostatnou. Legionářská minulost by mohla být předpokladem postupu samostatného. I kdyby byli bráni v úvahu jen přímí účastníci, soustředila by legionářská kandidátka jistě počet hlasů plně odpovídající závažnosti a významu samostatného postupu ve volební kampani. A že někdejší ideové souručenství legionářů by bylo přímo ideálním polem pro formulaci reálného a všech postranních ohledů prostého politického programu, jest rovněž samozřejmé.⁶⁷

Objevovaly se i články připomínající legendární zlatý poklad ze Sibiře. Na stránkách novin se objevovaly ty nevláštěnější konspirační teorie. Podezřelé bylo některým novinářům financování legionářské banky na Poříčí a záložny v Myslíkově ulici. Obě budovy byly totiž velmi nákladné a ČsOL byla v některých člancích osočována z krádeže tohoto pokladu. Prokázáno to ale nikdy nebylo.

8. Spor o křesťanské symboly legií

Prezident Masaryk s podporou velké části veřejnosti aktivně prosazoval odluku církve od státu. Katolická církev byla totiž jedním z pilířů habsburské monarchie a tudíž byla neodmyslitelně spjatá s předchozím nepřátelským režimem. Symboly připomínající Rakousko-Uhersko byly ve velkém likvidovány, s čímž už samozřejmě tolik nesouhlasily kraje s tradičně vysokým počtem věřících. Ke katolické církvi ovšem všeobecně převládal odmítavý postoj, kterého chtěly využít i politické strany, aby posílily svůj vliv na dění ve společnosti.

Zajímavá debata se strhla okolo sochy mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí. Radikální ateistické kruhy totiž požadovaly její úplné odstranění z centra hlavního města demokratické republiky. S tím ovšem legionáři, ač byli mnozí z nich po vzoru Masarykově ateisté, nemohli jednotně souhlasit, protože husitská symbolika hrála v jejich historii velmi důležitou roli.

Musíme si uvědomit, že i *Česká družina* na Rusi, kterou můžeme označit jako předchůdkyni ruských legií, se ve snaze vyjít vstříc pravoslavnému Rusku původně odkazovala na tradiční katolické symboly, nikoli husitské. Slavné memorandum určené pro ruského cara obsahovalo zvolání: „*Nechť zazáří svobodná a neodvislá koruna svatého Václava v paprscích*

⁶⁷ Tribuna, 23.10.1924. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2221

*koruny Romanovců!*⁶⁸ I přísaha vojska se konala symbolicky na svátek svatého Václava. Husitské symboly i názvy jednotlivých pluků se začaly používat až mnohem později. To byly také nejsilnější argumenty, kterými katolíci a lidovci v tisku argumentovali, například článek *Jak se husitský legionář drží hesla: miluj pravdu, drž pravdu, braň pravdu* otisknutý v *Pražském večerníku*: „Mnozí legionáři zpronevěřili se ideám, pod nimiž byla vytvořena v Rusku první naše vojska. První dva pluky totiž, které pokryly se nesmrtelnou slávou a obdržely při svém tvoření názvy českých národních světců, první sv. Václava, druhý sv. Cyrila a Methoda a teprve dlouho po nejslavnějších bojích tohoto hrdinného vojska vlivem ideí Masarykových a jeho pomocníků byly připraveny o tento název a dána jména Husa a Prokopa Velikého. Tato pravda přirozeně není příjemná těm legionářům, kteří do legií vstoupili až dlouho po Zborovu, kdy mysl celého boje byl vlastně již jen ústup po sibiřské dráze na východ, a proto ve svém listě *Národní osvobození* rádi by popřeli původní názvy dvou zborovských pluků.“⁶⁹

Československá obec legionářská se odmítavému postoji vůči katolické církvi a lidovcům nijak nebránila, a naopak proti nim tvrdě vystupovala. Výjimečné nebyly ani ateistické akce pro mládež, na kterých se zástupci legionářských organizací podíleli.

*„Jednota čs. o. l. v Liboci u Prahy rozeslala všem pokrokovým korporacím tento přípis: Československá obec legionářská pro Liboc a okolí oznamuje Vám, že pořádá od 3. června t. r. v bio Sokol na odvrácení dětí od Božího těla dětské představení. Začátek od 9. Hod. dopol. Vstup volný (bezplatný). Bližší program viz na plakátech bia Sokol. Žádáme Vás, abyste laskavě k tomuto představení vyslali Vaše děti.“*⁷⁰

Lidovce také pobouřila aféra týkající se politické příslušnosti členů jednotlivých jednot Československé obce legionářské. V dotazníku byla totiž lidová strana úmyslně vynechána – na rozdíl od strany komunistické, která se netajila nedemokratickými tendencemi.

„Jednoty Čs. O. L. rozeslaly svým členům dotazníky, na nichž mimo jiné rubriky je také oddíl, vyznačující politickou příslušnost. Ta se má vyplnit co nejsvědomitěji. Pořadí, které se tu

⁶⁸ RATAJ, J. *Vznik Republiky Československé*. Praha: 2010, rukopis, s. 10

⁶⁹ *Pražský večerník*, 8.7.1924. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2221

⁷⁰ *Pražský večerník*, 4.6.1926. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2222

nabízí k výběru toto: čsl. socialista, čsl. soc. demokrat, pol. živnostník, národ. demokrat, komunista, nezávislý. Politická strana lidová je úmyslně vypuštěna. Dle praktik Čs.O.L. může být členem i komunista, státu krajně nepřátelský, může být kdokoliv, jedině nemůže jím být Orel a lidovec – legionář, katolík, jemuž se tu dává zřejmě najevo že o jeho členství nikdo musí vystoupením z katol. organizací a vystoupením z církve dokázat, že i za ztrátu duševního klidu stojí na stanovisku protiklerikálním.“⁷¹

9. Fenomén Zborov

Zborovská bitva je v rámci světové války pouze zanedbatelnou kapitolou s jen velmi malým úspěchem, ovšem z hlediska československého osvobozovacího úsilí má zásadní význam. Jak je naznačeno v úvodní kapitole, jednalo se o bitvu v rámci Kerenského letní ofenzivy, tedy v době, kdy vojska demokratického Ruska byla vyčerpaná z neustálých bojů. Jejich bojová morálka byla na bodě mrazu, zatímco Čechoslováci byli z možnosti být se za myšlenku národního osvobození nadšení a odhodlaní k velkým věcem.

Ruské velení tak dalo jednotkám českých a slovenských dobrovolníků možnost bojovat. Byl jim původně přidělen pouze vedlejší úkol, jejich jednotky ale měly svým bojovým nadšením strhnout ostatní a podílet se na celkovém úspěchu. V červenci 1917 se asi 3.500 Čechoslováků soustředilo kolem vesnice Jezerné. Po tři sta letech Češi opět disponovali vlastní armádou.

Je zajímavé zmínit, že dobrovolníci sice disponovali bezvadnou bojovou morálkou, ale to bylo vše. Měli velmi špatnou výzbroj – některé publikace dokonce uvádějí, že někteří z nich měli v létě stále zimní výzbroj – a téměř žádný bojový výcvik.⁷² Jim přidělený zákop bylo navíc třeba okamžitě opravit. Dalším jevem bylo pálení červenobílých pentlí a barev ze svých uniforem, sokolských legitimací a dopisů z domova – zkrátka všeho, co by mohlo zkomplikovat identifikaci v případě zajetí. V takových případech byli Čechoslováci rakouskou justicí zpravidla popraveni.⁷³

⁷¹ Lidové listy, 13.5.1925. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2222

⁷² GALANDAUER, Jan. 2.7.1917 - Bitva u Zborova: česká legenda. Praha: Havran, 2002. Dny, které tvořily české dějiny., s. 87

⁷³ RATAJ, J. *Vznik Republiky Československé*. Praha: 2010, rukopis, s. 4

Přestože jednotky byly pod ruským vedením, za autory plánu útoku jsou považováni Syrový, Gajda, Češek a Švec. Syrový byl navíc na samém počátku boje zraněn při výbuchu nepřátelského granátu a v důsledku zranění přišel o oko. To jen posílilo husitskou legendu okolo legií, protože s páskou na obličeji mnohým připomínal Jana Žižku.

Strategickým bodem ve zborovské bitvě byla vyvýšenina Mogila, kterou se Čechoslovákům podařilo po téměř pěti hodinách bojů ovládnout. Samozřejmě za velkých obětí na životech a značných ztrát. Zajímavé ale je, že se jim podařilo zajmout až 4.000 vojáků nepřítele, tedy více, než měly samotné československé jednotky. K úspěchu jim paradoxně pomohl i fakt, že neměli žádný výcvik. Přirozeně se totiž formovali do malých skupinek, které spolupracovaly, přizpůsobovaly se terénu a lépe reagovaly na danou situaci. Na to vojska nepřítele nebyla připravená a zmatené velení vystoupení Čechoslováků dokonce považovalo za útok speciálních elitních jednotek.

Podstatné je zmínit, že zborovská bitva, která se stala pilířem prvorepublikové válečné tradice byla ve skutečnosti bratrovražedná. Proti československým dobrovolníkům v rámci ruské armády se postavil plzeňský a jindřichohradecký prapor.

Získané území ovšem brzy získal nepřítel nazpět. Národní radě ale hrdinné vystoupení posloužilo jako důkaz oddanosti dohodovým mocnostem a v praxi to znamenalo souhlas s nábořem dalších vojáků ze zajateckých táborů. Legie krátce nato navštívil i sám Masaryk.

Československá obec legionářská se ujala osvětové činnosti a v Národním osvobození se snažila veřejnosti osvětlit historický význam bitvy: *„A stejně v ruské revoluci znamená zborovská bitva a události, které ji předbíhaly a následovaly, to důležité vyjasnění, že revoluce, usilující o zrevolucionování světa, nemůže se zatím opírat o ruskou armádu, a že proto musí projít úžasným chaosem, než se vleje do forem jisté ukázněnosti. Čechoslováci, i kdybych jich bývalo více, nemohli přece aktivně zasahovati do vývoje ruské revoluce a museli míti na zřeteli pouze svůj vlastní revoluční cíl, jehož mohli dosáhnouti jen za porážky Německa a Rakouska: proto také v důsledku dalších událostí v Rusku a po brestlitevském míru pohybovalo se československé vojsko podle rozkazu svého hlavního vůdce prof. Masaryka na východ, aby*

odjelo bojovati na západní frontu. Historické události ovšem zabránily odjezdu celé armády, a tak se do Francie dostala v roce 1917 pouze její malá část.“⁷⁴

Výroční den zborovské bitvy získal k 30.6.1928 postavení nejvýznamnějšího armádního svátku a od té doby byl svátek slaven jako druhý nejvýznamnější svátek po výročním dni vzniku republiky.⁷⁵

Po francouzském vzoru se v roce 1922 usilovalo o převezení ostatků neznámého padlého, který měl posílit legionářský kult v republice. Rudé právo ovšem tuto tradici nepodporovalo – viz článek *Bezejmenní a ti, kdož jméno nemají: „V poválečné Evropě ujal se kult neznámých a bezejmenných. Vymyslili si jej ve Francii, kde u Verdunu vykopali ostatky neznámého a bezejmenného vojáka, přenesli jej do Paříže a tam za zvuku děl, hudby a vlasteneckých řečí ho se vši vojenskou slávou znova pochovali do hrobu I. třídy. Každý pařížský vzor, ať je to už v módě, politice či pohřbech, je našim měšťákům vyšším příkazem, a tak jsme se dočkali také v Praze slavnostního pochovávaní neznámého a bezejmenného, tentokráte od Zborova. dělati slávu neznámým a bezejmenným hrdinům je totiž věc velmi pohodlná.“⁷⁶*

10. Osoba plukovníka J. J. Švece

10.1 Život J. J. Švece

Josef Švec se narodil 19. července 1883 v malé vsi Čenkov.⁷⁷ Jeho otec zde byl starostou, podílel se také na založení místní organizace Sokol. Celkem měl 7 dalších sourozenců, jeho bratr František byl také legionářem a v říjnu 1920 se vrátil do vlasti. Po složení maturitní zkoušky se rozhodl stát se učitelem. Byl prý velmi přísný, ale zároveň oblíbený mezi žáky. Zároveň v téže době vstoupil do Sokolské jednoty a stal se místonáčelníkem místní

⁷⁴ Národní osvobození, 2.7.1925. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2222

⁷⁵ Vojenský historický ústav Praha, dostupný online: <http://www.vhu.cz/zborov-bitva-ktera-cs-vojakum-vydobyla-respekt/>, přístup leden 2018

⁷⁶ Rudé právo, 4.7.1922. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2220

⁷⁷ Poblíž města Třešť, okres Jihlava, Českomoravská vrchovina

sokolské obce, vedl zde ženský oddíl. Je na místě zmínit, že celý Švecův život je silně ovlivněn sokolskou ideou – zásadou svobody, demokracie a spravedlnosti pro všechny.⁷⁸ Ostatně členové Sokola se velmi často z ideových důvodů hlásili do služeb vznikající revoluční armády budoucí vlasti.⁷⁹ Za zmínku stojí také blízké přátelství s Janem Syrovým, se kterým se později setkává po vstupu do *Družiny*.⁸⁰ Roku 1911 odešel pracovat do Jekatěrinodar (dnešní Krasnodar). Bylo velmi běžné, že cvičitelé byli sokolskou obcí pověřeni prací ve spřátelených slovanských zemích v rámci šíření Tyršových zásad.⁸¹ O rok později se vrátil kvůli všesokolskému sletu do Prahy⁸², což byla jeho poslední návštěva vlasti. Mobilizace do rakousko-uherské armády jej zastihla v Rusku, do 81. pěšího pluku v Jihlavě z ideových důvodů nenastoupil.

Již v prvních měsících válečného konfliktu se přihlásil do nově vznikající České družiny v Kyjevě, přestože v té době nikdo přesně nevěděl, k čemu bude tato jednotka sloužit, jak později uvedl ve svém deníku.⁸³ Vstup do tohoto vojska popisuje ve svém dopise rodičům jako svoji povinnost.⁸⁴ Při vstupu do Družiny mu údajně také byla díky dosaženému vzdělání automaticky nabídnuta důstojnická funkce, tu však odmítl, aby se vyhnul případné nevraživosti svých krajanů. Plnil tedy s ostatními úkoly „*rozvědky*“ a po nějaké době se stal instruktorem nových dobrovolníků vstupujících do Družiny ze zajateckých táborů. Výrazněji na

⁷⁸ Sokolská organizace vychází ze starořeckého principu „kalokagathie“ – tedy propojení krásy a dobra

⁷⁹ Členem Sokola byl i sám T. G. Masaryk, který organizaci přisuzoval zásadní význam v boji za naši samostatnost: „*Bez Sokola by nebylo legií, bez legií by nebylo samostatného Československa*“ In: ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, str. 69

⁸⁰ KUDELA, J. *Deník plukovníka Švece, Díl I.* Jekatěrinburk, Knihovna „Československého denníka“, svazek 4, Nákladem Odbočky Československé Národní Rady v Rusku, tiskem vlastním, 1918

⁸¹ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, str. 12

⁸² Vzpomínky na slet – dílo A. Zemana

⁸³ KUDELA, J. *Deník plukovníka Švece, Díl I.* Jekatěrinburk, Knihovna „Československého denníka“, svazek 4, Nákladem Odbočky Československé Národní Rady v Rusku, tiskem vlastním, 1918

⁸⁴ „...je tu něco, čím jsem donucen k tomuto kroku. Je to čest, sokolská čest, a ta musí zůstat neposkvrněnou. Vidím, že jest to boj za svobodu nás Čechů, a to by bylo hanbou, abych já, jakožto člověk vyslaný sem do Ruska za prokopávání ledu jisté ruské hráze vůči slovanstvu vůbec, nám pak zvláště, abych zůstal doma a nepomohl, byť by to stálo život, v boji za svatou věc.“ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, str. 14

sebe upozornil při vojenské operaci v Karpatech (tedy na území našeho pozdějšího státu). Iniciativně ujal velení, díky čemuž byl později jmenován praporčíkem, přičemž stejným rozkazem byl povýšen i Jan Syrový. Velmi častým jevem bylo u československých dobrovolníků přijímání pravoslavného náboženství, při kterém získal druhé jméno Gregorij – Jiří. Hlavním důvodem však byl důvod politický, tedy snaha získat od Rusů sympatie pro boj Čechoslováků za samostatnost.⁸⁵

Jako většina Čechoslováků vítal revoluci v březnu 1917, která byla chápána jako předzvěst vlastní demokratické revoluce ve vlasti. V červenci stejného roku Švec vede své vojáky v bitvě u Zborova, kde Čechoslováci bojovali poprvé jako samostatný celek. Plán útoku podle některých pramenů vypracovali společně Husák, Čeček, Gajda, Müller, Syrový a Švec. Po této „úspěšné“ akci byl jmenován na poručíka a stal se velitelem 3. praporu 1. střeleckého pluku. V únoru 1918 byl Švecův oddíl zvolen jako zadní voj celé severské kolony během transportu na východ. Tato jednotka se účastní slavných bojů u Bachmače, později jmenován prozatímním velitelem 1. střeleckého pluku⁸⁶.

Nejslavnější část Švecova života se začíná psát v městě Penza roku 1918. Zde také končí jeho deníky – v té době byl již příliš zaneprázdněný, než aby se pokusil o zachování vlastních vzpomínek.⁸⁷ Těšil se důvěře vojáků, pod jeho vedením bylo rozhodnuto o tom, že zbraně (většinou ruské „vintovky“), které jsou shromážděny v jednom z vagonů a připraveny k odevzdání sovětům, budou opět vráceny vojákům a město samotné bude Čechoslováky dobyt. Následují dlouhé boje o ruská města proti bolševikům na celé povolžské frontě (Syzraň, Alexandrovský most, Samara, Simbirsk).

Nejtěžší a nejdelší boje byly svedeny o město Kazaň, které mnozí pro její strategickou polohu označují jako „bránu k Moskvě“. Je nutné si uvědomit, že Čechoslováci měli v té době za sebou již dlouhé měsíce vyčerpávajících neutichajících bojů a čelili značné přesile bolševiků. To celé navíc prakticky bez cizí pomoci, jen s malým množstvím srbských dobrovolníků. Ruská pomoc pak byla jen velmi špatně organizovaná, navíc se špatnou bojovou morálkou. Samotné

⁸⁵ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, str. 17

⁸⁶ Oficiální velitel Stěpanov se v té době nacházel v Ufě

⁸⁷ KUDELA, J. *Deník plukovníka Švece, Díl II.* Irkutsk, Nákladem Informačně-Osvětového Odboru Ministerstva Vojenství, tiskem vlastním, 1919.

město k nelibosti legionářů podle pamětníků „žilo vlastním civilním životem s plesy a dostihy a obyvatelstvo se chodilo dívat na střechy domů, jak Čechoslováci bojují.“⁸⁸ Město po určité době nebylo možné udržet a vojsko bylo nuceno, k nelibosti obyvatel Kazaně, k ústupu, který byl ovšem také provázen dalšími těžkými boji.

Čechoslováci již dlouhou dobu čekali na vojenskou pomoc, ať již ze strany ruské vlády, nebo spojenců. Ta však nepřicházela. To celé se také podepsalo na vnitřní krizi u vyčerpaného vojska, které si připadalo všemi opuštěné a zrazené. Této nálady využívali bolševičtí agitátoři i jejich sympatizanti uvnitř vojska. Za těchto okolností se pak Švec oficiálně stal velitelem celé první československé divize. Vzápětí po svém jmenování dostal rozkaz, aby se se třemi pluky soustředil u železniční stanice Aksakovo a odrazil bolševická vojska u města Bulgumy.⁸⁹ Tento rozkaz předložil svým vojákům jen velmi nerad, věděl velmi dobře, jaká u vojska panovala nálada, a sám situaci považoval za kritickou. Švec byl v té době v Ufě a účastnil se jednání Odbočky Československé národní rady. Potom, co se dozvěděl, jak jeho vojsko reagovalo na rozkaz (připomeňme si, že mohlo dojít i k samovolnému odjezdu vojska na východ), okamžitě přijel za nimi. Po svém příjezdu dne 20. 10. 1918 rozhoduje o ubytování vojska v Belebeji a dočasném odložení odjezdu na frontu, přičemž o svém postupu informoval vedení Národní rady v Ufě. O několik dní nařídil nastoupení 4. pluku s cílem zjištění více o situaci nejvíce odporující jednotky.

Podle vzpomínek zúčastněných se sám o vojáky zajímal a kladl otázku na jejich vlastní přání a stížnosti. Nedostal však žádnou odpověď. Nakonec při tomto nástupu se dotázal na důvěru vojáků v jeho osobu. „Věříte ve mně?“⁹⁰ Většina pamětníků se shoduje, že dostal veskrze kladnou odpověď. Jeden z vojáků měl údajně odpovědět: „Není mezi námi nikdo, kdo by nevěřil ve Švece, ale je ztracená víra ve vojenské vedení vůbec.“⁹¹ Není divu, že Švec byl výsledkem tohoto jednání velice zklamán a zostuzen. Nadějí mu byl příjezd jeho „domovského“ 1. pluku. Spoléhal na oddanost vojáků, kteří ho znali od počátků jeho působení

⁸⁸ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, str. 21

⁸⁹ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, str. 22

⁹⁰ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, s. 22

⁹¹ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, s. 22

v Družině. Situace zde byla ale velmi podobná, ne-li horší. Po těchto událostech píše slavnou výzvu adresovanou svým bratřím a důstojníkům, která byla později s takovou oblibou citována.⁹² Později tohoto dne bylo také oznámeno, že bolševici v bojích zničili celý 9. pluk (až později po Švecově smrti vyšlo najevo, že se vojákům přece jen podařilo ze sevření uniknout). V noci přijel Švecův 1. pluk, ale téměř polovina vyčerpaného vojska rovnou odmítla z vagonů v zimě a v noci vystoupit. Druhý den dopoledne si nechal Švec ochotnou část pluku nastoupit.

Podle některých pamětníků Švec dal nastoupenému útvaru v pevné formaci pokyn k uvolnění pozic. Snad tím chtěl vyjádřit vojákům svou důvěru, avšak docílil jen toho, že vojáci vytvořili nekontrolovatelný dav. Začaly se ozývat výkřiky, nahlas se diskutovala nutnost vyplnění rozkazu a nebylo slyšet slova. Skutečnost, že zde panuje stejná nálada jako u zbytku vojska v Aksakově, jej zdrtila. Švec odmítl vyzradit vojákům vojenské plány a odešel. Osobnímu lékaři údajně později toho dne řekl: *„Tam je to ještě horší než u 4. pluku. To jsem nečekal, to mně dalo smrtelnou ránu. Ptal jsem se jich, zdali mi věří a oni řekli, že ne. Komandýr, kterému nikdo nevěří, je zbytečný. Ten buď musí zpátky do roty anebo se musí zastřelit. Já bych šel do roty, kdyby byla jako dřív, teď do ní nepůjdu.“*⁹³ Jiní svědkové uvádějí také větu: *„Hoši, vždyť vy mi dáváte do ruky revolver.“*⁹⁴ Někdy v noci ve svém vagoně napsal slavný poslední vzkaz: *„Nemohu přežít hanby, stihnuví naše vojsko vinou mnohých nezřízených fanatiků-demagogů, kteří ubili v sobě i v nás všech ubijí to nejcennější – čest.“*⁹⁵ Okolo třetí hodiny ranní se zastřelil služebním revolverem. Zajímavé je, že nikdo na nádraží neslyšel výstřel. Pitva těla provedena nebyla.

10.2 Motivy Švecovy sebevraždy

Část pamětníků, včetně R. Medka, považovala Švecův čin za hrdinský. Podle nich se jednalo o romantickou oběť, která měla vyburcovat jeho vojáky k aktivitě – a takto Švece

⁹² Nedokončená výzva plukovníka Švece důstojníkům a vojákům 1. československé divize – viz příloha, s. 67

⁹³ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, s. 24

⁹⁴ KUDELA, J. *Aksakovská tragédie*. Brno: Moravský legionář, 1932, s. 72

⁹⁵ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, s. 24

později zobrazovali i ve své tvorbě.⁹⁶ Švec dle tohoto pohledu zkrátka nemohl přežít nevojenské jednání svých vojáků.

Dr. Kudela se motivy Švecovy sebevraždy zabývá v díle nazvaném *Aksakovská tragédie*. Po velmi úspěšných literárních počinech Medka byl Kudela skupinou zájemců osloven, zda by mohl jako blízký spolupracovník Švece objasnit okolnosti, které jej vedly k sebevraždě. Je nutné si uvědomit, že se jeho postava stala velmi populární a jeho příběh vzbuzoval velký zájem. Podle vlastních slov Kudela absolvoval několik desítek přednášek na toto téma po celém Československu. Těchto akcí se velmi často účastnili jiní pamětníci a pomáhali tak dokreslit obrázek o osudu plukovníka, doplňovali další informace. Po sesbírání dostatečného materiálu se Kudela rozhodl vydat celou knihu na toto téma. Ihned v úvodu ale zdůrazňuje, že jej k tomu nevedly žádné politické důvody.⁹⁷

Kudela představuje plukovníkovu osobnost z jiného úhlu. Zdůrazňuje především obrovský tlak, kterému byl Švec vystaven. Jeho povinnosti jej naprosto vyčerpávaly, ale on chápal jako svoji povinnost v práci do úmoru pokračovat: „*Nebyla to romantická oběť chvíle, vplynulá ze snahy zapůsobit svým činem, nýbrž spíše nenápadná oběť sedláka, který se bez konce dře do úmoru – protože to tak musí být.*“⁹⁸ Dále ale vysvětluje, že podobnému tlaku byli vystaveni i všichni ostatní důstojníci a vedení, ale i řadoví vojáci. Zažívali každodenní frustraci z únavy, možnost hladovění, hrůzu z bojů a zajetí nepřáteli. Není divu, že po čase se projevila cílená – i bezděčná agitace, nechuť dále bojovat a nedůvěra k vlastnímu vedení. Kudela sám dokládá, že sebevraždy ani případy šílenství za takovýchto podmínek nebyly úplně ojedinělé.

Můžeme tedy shrnout, že diskuze okolo motivů sebevraždy plukovníka byla v podstatě dvojitá: jednak se pamětníci vzpomínkami snažili osvětlit, co se vlastně tenkrát stalo, dále se s velkými emocemi řešilo, kdo je vinen plukovníkovou smrtí. Kudela ve své brožuře popisuje čistě vzpomínky pamětníků a v závěru dodává, že diskutující často byli neznalí okolností nebo

⁹⁶ Tuto oběť často označovali jako „curtiovskou“ – podle postavy M. Curtia, který se podle římské hrdinné pověsti vrhl do propasti, aby zachránil své město a jeho obyvatele od zkázy.

⁹⁷ „*V našich zvláštních poměrech není snad zbytečno poznamenat ještě, že mne k různým mým přednáškám ani k napsání této brožury nevedly důvody agitační, organizační, nebo nějaké podobné.*“ *Aksakovská tragédie*, s. 8

⁹⁸ KUDELA, J. *Aksakovská tragédie*. Brno: Moravský legionář, 1932, s. 88

časového sledu událostí. „Tato vzrušená diskuze velmi často přecházela z historie na pole současné politiky. A do posuzování tehdejších událostí se nezřídka vnášela dnešní hlediska.“⁹⁹

10. 3 Symbolika Švecovy smrti

Není a dost dobře již nebude nikdy jasné, co plukovníka vedlo k jeho činu. Je však jisté, že jeho smrt na jeho vlastní vojáky velmi zapůsobila. Když jim byl později dán rozkaz k odchodu na frontu, bez odporu jej uposlechli. Trvalo další dlouhé tři týdny, než byli na pozicích vystřídáni.

Je nutné si uvědomit, že díky časové shodě byl plukovník Švec pohřben 28. 10. 1918, tedy přesně v den vzniku samostatné Československé republiky¹⁰⁰. To se Čechoslováci na Rusi samozřejmě dozvěděli až později. Tato okolnost jeho příběhu přidala senzační ráz a později se tak mohl stát jakýmsi symbolem cti a kultovní osobností československých legií. Jeho ostatky byly po slavném pohřbu uloženy na čeljabinském hřbitově po dalších 15 let. Pamětníci dokládají, že Švecův přítel z mládí, pozdější generál a předseda vlády Jan Syrový byl zdrcen tak, že nad jeho hrobem nedokázal promluvit, přestože byl pověřen pronést řeč. Jiní obřad popisují slovy: „*Nebylo možno mluvit, protože oči i hrdlo všech československých vojáků, kteří stáli okolo hrobu, byly plny slz, jež nikdo nezadržoval, za něž se nikdo nestyděl.*“¹⁰¹

V září 1933 došlo se souhlasem sovětské vlády k převezení ostatků padlých legionářů do Československa. Byly mezi nimi i ostatky Švecovy a podplukovníka Vašátky. Jejich rakve byly vystaveny v pantheonu Národního muzea na Václavském náměstí v Praze. Jako čestná stráž se střídali zástupci z řad ruských, italských i francouzských legionářů a bratři sokolové. Do budovy Národního muzea proudily uctít jejich památku davy lidí. Po takřka měsíci byly ostatky slavnostně převezeny do Památníku Osvobození na pražském Žižkově. Jednalo se o mnohatisícový průvod následující katafalky hrdinů (který si nenechala ujít ani řada politiků). Na druhý den zde byla těla pohřbena. Musíme si uvědomit, že se jedná o dobu napětí z možnosti napadení sílícím sousedním Německem. Švec zde opět sehrál symbolickou roli,

⁹⁹ KUDELA, J. *Aksakovská tragédie*. Brno: Moravský legionář, 1932, s. 131

¹⁰⁰ Některé prameny dokonce uvádějí, že se pohřeb s vyhlášením republiky shodoval na hodinu přesně, tedy v 10.00

¹⁰¹ ZUZAŇÁK, M. *Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství*, str. 25

tentokrát si díky jeho přítomnosti národ připomínal povinnosti vůči své vlasti. Smuteční akce byly hojně zmiňovány a komentovány v dobovém tisku.¹⁰²

Na podzim roku 1940 bylo ovšem tělo opět exhumováno okupační vládou, s cílem potlačit veškeré československé národní hnutí. Proto se o události dobový tisk vůbec nezmiňuje. Ostatky byly převezeny do rodinné hrobky v Třešti. Na rozkaz gestapa pohřeb probíhal tajně, pouze v nejužším rodinném kruhu. Místo posledního odpočinku si mohla rodina určit sama, tělo sem převezlo auto wehrmachtu. Třešťané se ovšem o akci jakýmsi způsobem nakonec dozvěděli a přišli se potají se svým hrdinou rozloučit. Na hřbitově se údajně sešlo velké množství lidí – gestapo odmítalo tělo vydat, dokud se hloučky lidí nerozešly.¹⁰³ Prostá kovová rakev byla rodinou uložena do hrobky. Svědkové dodávají, že se několik přihlížejících dokonce schovávalo za stromy a pomníky, aby mohli být alespoň takto přítomni. Až do večerních hodin lidé přicházeli k hrobu a zaplavovali jej květinami.

Podobně se zacházelo se vším, co bylo spjaté s postavou plukovníka Švece. Obsah novin určovala cenzura, literární díla, dramata a filmy byly zakázány, ulice ve městech přejmenovány, pomníky a pamětní desky odstraněny. Jednou z mála výjimek se stala pamětní deska na Švecově rodném domě v Čenkově, instalovaná poprvé v roce 1921 za přítomnosti jeho rodiny, sokolů, legionářů (Syrový, Kutlvašr, Čeček) a veřejnosti – bezmála osmi tisíců lidí. V srpnu 1940 bylo poprvé rozhodnuto o jejím odstranění, německé okupační úřady rozhodly o jejím odstranění a využití pro válečné účely ve sbírce drahých kovů.¹⁰⁴ Jen díky odvaze jistého jihlavského občana, který ji zakopal u sebe na zahradě, se deska zachovala. Podobně byla ukrytá i v letech 1948-1989. Údajně se jedná o jediný původní památník tohoto druhu, který přečkal oba totalitní režimy u nás.¹⁰⁵

¹⁰² Například Lidové noviny a Venkov, 2.10 a 3. 10. 1933 – viz příloha, s. 73

¹⁰³ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, str. 28

¹⁰⁴ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, str. 31

¹⁰⁵ ZUZAŇÁK, M. Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství, str. 31

10. 4 Boj o plukovníka Švece

Divadelní hra Rudolfa Medka na motivy tragického příběhu plukovníka byla diváků přijata s ovacemi, dočkala se mnoha repríz a v dobových médiích jí byl věnován značný prostor. Vyvolala ale také společenské a literární polemiky – kritizována byla za nadměrný patos a nedodržení historických faktů. Peroutka v Přítomnosti píše: „*Fakt je, že už dávno žádná divadelní hra nepřinesla svému autorovi takové úspěchy.*“¹⁰⁶ Vzápětí ale vysvětluje, že obliba hry u diváků je založena spíše na volbě strhujícího tématu: „*Tři sta let měl český národ málo slávy, musil se utěšovat obrazy minulosti, husity a padělanými rukopisy, a byl po této stránce vyhladovělý. Bole legií v Rusku byly zase po staletích kus slávy, které si svět všiml.*“¹⁰⁷

Příčinou veřejných vášnivých diskuzí bylo mimo jiné i Medkovo tvrzení v Národním osvobození, že „*hra patří na jeviště a nikoli do arény politických svárů.*“¹⁰⁸ Drama je ale stejně jako všechna jeho díla jasně pravicového rázu. Tím pádem je jasné, že „*...píšící lidé se docela mechanicky rozdělují na dva tábory: kdo je nalevo, křičí mechanicky hanba, kdo je napravo, křičí mechanicky sláva.*“¹⁰⁹ „*Medek se cítí být oprávněn napsat drama z ruských legií ze svého hlediska, naše pravice doma se cítí oprávněně, aby mu tleskala.*“¹¹⁰

Unikátem je, že v reakci na Medkovo dílo vyšla dokonce upravená část posledního dějství odehrávající se na stanici Aksakovo. Autorem je Viktor Dyk, který podle svých slov zastával v této záležitosti stejný názor na hru jako Lev Sychrava. Medkův plukovník je podle něj čestný a ušlechtilý, ovšem zastřelí se ve chvíli „*zahořklého přecitlivění a bezradnosti.*“¹¹¹ Přepřacování dramatu se nezabývá historickými odchylkami, ale celkovým posláním Medkova příběhu. Dyk říká: „*Spor není ani tak o historii, jako o vhodný národní vojenský ideál, ne o to,*

¹⁰⁶ Peroutka: Sibiřské drama a české poměry, viz příloha, s.69

¹⁰⁷ Peroutka: Sibiřské drama a české poměry, viz příloha, s.69

¹⁰⁸ Národní osvobození, 28. 3. 1929, viz příloha, s.70

¹⁰⁹ Peroutka: Sibiřské drama a české poměry, viz příloha, s.69

¹¹⁰ PŘIKRYL, B. Sibiřské drama. Praha: Čin, 1929, str. 8

¹¹¹ DYK, V. *Napravený plukovník Švec*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1929, str. 10

*jaký Švec byl, ale jaký měl býti.*¹¹² Medkovo poslední dějství začíná naprosto stejně, vystupují zde stejné postavy, vedou velmi podobné dialogy. Ztráta ideálů je ale zde překonána. Hra vrcholí jednáním Martyšky a Švece o tom, jak dále postupovat. Nakonec se domluví, že se Martyška, kterému vojáci věří, postaví za Švece a vysvětlí vojákům, proč je třeba bojovat. Ti, když vidí, že je na jejich straně i Martyška, pochopí a vrhnou se do boje s výkřiky: „*Vojáci: Nezradíme! Nezradíme! Za plukovníka Švece! Za aktivním ideálem, kterého potřebujem nejen v míru, ale i pro případ války! Hurrá! Hurrá! Vopozice na pozice!*“¹¹³

Útlou brožuru představující další pohled na znázornění plukovníka Švece vydává B. Přikryl pod názvem *Sibiřské drama*. Podle jeho vlastních slov sepsal reflexi divadelní hry z politické a ideové perspektivy. Domnívá se, že Medek ve své hře líčí dobu nesprávně, problémem však zůstává, že jakoukoli kritiku s politickým podtextem lze považovat za projev útoku na svobodu umění. Pro skupinu kolem R. Medka jsou legie údajně jakousi zhrzenou láskou: „*Milovali je, ale představovali si je jiné, přáli si je mít jiné a jsou zklamáni.*“¹¹⁴ Drama samotné je pak postavené na konfliktu vojenské masy a jejího vedení. Medek zobrazil důstojníky jako uvědomělé a jednotné v názorech – zatímco podle pamětníků zas tak velké rozdíly mezi řadovými vojáky a jejich vedením neexistovaly, naopak byly podobně unavení a otrávení z marných bojů. Nesmíme zapomínat, že i oni bojovali u Kazaně a ztráceli naději na pomoc z ruské strany nebo ze strany spojenců. Je patrné, že postavy legionářů nejsou v Medkově dramatu vylíčení příliš lichotivě. Dá se i říci, že Medek je ve hře viní z plukovníkovy smrti. To se samozřejmě nelíbilo skutečným bývalým vojákům, kteří do divadla zavítali. Podle některých ohlasů mají určité postavy další skryté významy. Postava Kalužy hlásí Medkovy názory, je mužný, vojenský typ. Postava Jandy je pak snílkem, který si přeje osvobození ruských bratří od bolševické nákazy. Martyška je pak onen nečestný a zbabělý demagog-agitátor, o kterém se Švec zmiňuje ve svém dopise na rozloučenou. Další omyl Přikryl vidí v tom, že Švec v tomto příběhu nebyl jmenován velitelem, ale je slavně provolán bratry-legionáři, čímž se vlastně projeví Švecova slabost – protože „*massu nedovedl posléze jako*

¹¹² DYK, V. *Napravený plukovník Švec*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1929, str. 11

¹¹³ DYK, V. *Napravený plukovník Švec*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1929, str. 29

¹¹⁴ PŘIKRYL, B. *Sibiřské drama*. Praha: Čin, 1929, str. 8

velitel ovládnout a která podlehla demagogu Martyškovvi.“¹¹⁵ V další kapitole pokládá otázku, zda by podle Medkovy logiky neměli samotní legionáři mít právo ukončit boje, když jim hned v prvním dějství přiznal právo válku proti bolševikům zahájit. Medka samotného posměšně označuje za „básníka pro válku a vojevůdce pro mír.“¹¹⁶ A jasně nesouhlasí s jeho oslavou války: „Medkovo duté a divadelní řinčení šavlí, tato vojna pro vojnu, v níž muži (to se rozumí!) válčí, až se hory zelenají, v legiích nebylo.“¹¹⁷

10. 5 Plukovník Švec v literatuře

Legionáři po návratu do vlasti budili značný zájem médií. Je jasné, že po dlouhé době, kdy se rakousko-uherské úřady snažily potlačit národní cítění Čechů a Slováků, byly slavné příběhy udatných vojáků bojujících za naši samostatnost velice populární a žádané. Češi a Slováci měli zase konečně možnost být hrdí. Mnoho z účastníků odboje tedy začalo knižně vydávat své příběhy, deníky a vzpomínky. Většina z nich si kladla za cíl pravdivě informovat o událostech první světové války, vyzpovídat se ze svých (často frustrujících) zážitků, zanechat jakési poselství pro další generaci. Někteří také psali básně, písně nebo do svých vlastních příběhů přidávali další smyšlené postavy či další dějové linky.

Oblíbený a hojně čtený prvorepublikový autor je Rudolf Medek, který byl popularitou ve své době přirovnáván k Aloisi Jiráskovi.¹¹⁸ Mezi jeho nejčtenější díla patří pentalogie nazvaná *Anabase (Ohnivý drak, Veliké dni, Ostrov v bouři, Anabase, Mohutný sen)* a slávu mu přinesla především dramata *Plukovník Švec, Srdce a válka* nebo *Jiří Poděbradský*.

Kniha *Mohutný sen* mapuje začátek boje československých legionářů na Rusi proti sovětům a příběh plukovníka Švece. Má silný pravicový nádech a je zde patrný autorův názor na bolševickou revoluci – například brestlitevský mír je označován za „loupeživý“.

Příběh plukovníka Švece je v jeho případě rozšířen o několik dalších dějových linek. Zajímavé je, že jednou z hlavních postav je žena, Ruska Marja Antonovna. Ta původně hledá

¹¹⁵ PŘIKRYL, B. Sibiřské drama. Praha: Čin, 1929, str. 21

¹¹⁶ PŘIKRYL, B. Sibiřské drama. Praha: Čin, 1929, str. 38

¹¹⁷ PŘIKRYL, B. Sibiřské drama. Praha: Čin, 1929, str. 38

¹¹⁸ ZUZAŇÁK, M. *Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství*, str. 44

v Penze svého milého, později se ale přes jejich nesouhlas přidá k Čechoslovákům a bojuje s nimi převlečená za muže. Postupně se sblíží s legionářem Perným a společně sní svůj velký sen o záchraně Ruska před bolševiky. Postava nakonec umírá v boji. Samotný Perný projde v knize vývojem v názorech. Zpočátku je na pochybách, zda by nebylo lepší vstoupit do řad Rudé armády, postupem času se stane jedním z nejuvědomělejších vojáků a stojí pevně za Švecem. Po smrti své milé je ještě více odhodlaný bojovat proti bolševikům a naplnit tak její velký sen o osvobození Ruska. Po odepření poslušnosti v Aksakovu se ocitne na pokraji svých sil a pokouší se zastřelit – dokonce ve stejný okamžik jako Švec – jeho služební revolver ale selže. Padne v bojích proti rudým silám, smířený se smrtí za vznešenou věc.

Kniha vrcholí na stanici Aksakovo odepřením poslušnosti veliteli a následnou Švecovou sebevraždou. Plukovník je vylíčen jako klidný, rozvážný člověk při smyslech, který svou smrt chápe jako oběť pro vyšší dobro a doufá, že svým činem vyburcuje své vojáky k činu. Postavou agitátora, který se postavil proti plukovníkovi, se kniha příliš nezabývá, je označen jako „*Hnilička nebo Vodička, voják s polozelenalou tváří a protáhlou lebkou.*“¹¹⁹ Za viníky celé situace jsou více než agitátoři označeni samotní unavení vojáci, postava Perného pak dodává: „*My jsme strašnějši. My jsme si tuto smrt vyžádali. Vymeetingovali. A snad jsme ji potřebovali. Jsme zachráněni...*“¹²⁰

Příběhem plukovníka Švece se zabývá také stejnojmenný román A. Zemana, kniha ovšem vyšla už za jiných okolností, roku 1936, tedy v době, kdy, jak autor sám v úvodu tvrdí, Čechoslovákům byly podobné příběhy „*potřebnější, než sůl*“. Dle mého názoru autor mnohem více než ostatní čerpá ze vzpomínek sepsaných samotným Švecem. První část knihy jsou vlastně rozvedené Švecovy záznamy z deníků. Čtenář se zde také může dočíst více o jeho lásce k sokolce Maki i o přátelství s Janem Syrovým. Švecův tragický osud je popsán téměř totožně jako v ostatních knihách zabývajících se osudem plukovníka, je zde však mnohem větší prostor věnovaný sokolské organizaci a vlivu Sokola na československé osvobozovací úsilí. Například v kapitole o vyjádření nedůvěry v Aksakovu Švec uvažuje: „*To, že byli vojáci, o nichž vždy snil, nové husitské bratrstvo zrozené z idejí Tyršových?*“¹²¹

¹¹⁹ MEDEK, R. *Mohutný sen: legionářská epopej*. 1. vyd. v exilu. Curych: Konfrontace: 1980, str. 528

¹²⁰ MEDEK, R. *Mohutný sen: legionářská epopej*. 1. vyd. v exilu. Curych: Konfrontace: 1980, str. 548

¹²¹ ZEMAN, A. *Plukovník Švec*. Praha: Nakladatelství Sfinx B. Janda, 1936, str. 305

Zajímavá je také část posledních myšlenek před sebevraždou: jsou věnovány ženám (skutečným postavám, kterými se autor inspiroval z vydaných deníků), dále pak vzpomínám na Sokol. Zemanovu plukovníkovi utkví v hlavě návštěva Masaryka u legií a jeho výrok: „*umřít není tak strašné.*“ Za nejkrásnější období svého života umírající Švec považuje čas strávený v Družině, vzpomíná na ojedinělý pocit jednoty s ostatními a nadšení z boje za ušlechtilou věc. Také v duchu uvažuje, že jej takto unaveného a poníženého nesmí vidět Surový. Také Zeman nechal svou postavu zemřít uvědomělou, jeho Švec „*odhodil sobeckou touhu osobní rozkoše a věnoval celé své srdce i svou duši jiné lásce, velké myšlence odboje, vlasti, svým bratřím...*“¹²²

Samotní legionáři jsou označeni za „*ufňukané, zbabělé stvůry.*“¹²³ Po smrti nastoupení vojáci označují za vraha agitátora Vodičku, který se plukovníkovi na nástupu otevřeně postavil. Zajímavé ale je, že na rozdíl od Medkova románu je i Vodička tímto velkým činem nucen k zamyšlení a odejde se svými bratry na pozice bojovat, přestože celou dobu byl proti.

Úvodní a konečná část knihy se odehrává v Praze na Václavském náměstí. V úvodu jde o popis sokolského sletu roku 1912, kterého se Švec osobně účastnil, příběh pak vrcholí slavnostním průvodem legionářů a sokolů za jeho katafalkem v roce 1933. Autor se zamýšlí, zda mohl být přítomen i výše zmíněný agitátor a příčina plukovníkovy sebevraždy a dává najevo své protikomunistické smýšlení: „*Zdaž hledí někde ze zástupu na Švecovu rakev i dnešní vyznavač pěticipé hvězdy Jan Vodička? A zdaž nezjihlo alespoň na okamžik jeho tvrdé, komunistické srdce tak, jako zjihla ruská zem, když vydávala ze svého lůna těla svých odpůrců, kteří ji přece jen tolik milovali, že dali za ni poloviny svých životů?*“¹²⁴

10.6 Plukovník Švec – Drama o třech dějstvích

Autorem již zmíněného dramatu je výše uvedený R. Medek. Hra měla premiéru u příležitosti 10. výročí Československé republiky v Národním divadle. První dějství se odehrává v městě Penza roku 1917. Divák sleduje rozhovor vojáků a sovětských komisařů, kteří před nedávnem vydali rozkaz, podle kterého měly být odevzdány téměř všechny československé zbraně, jak se dovídáme z repliky generála: „*Nemáme ani dvě stě pušek na ešelon, na vlak*

¹²² ZEMAN, A. Plukovník Švec. Praha: Nakladatelství Sfinx B. Janda, 1936, s. 318

¹²³ ZEMAN, A. Plukovník Švec. Praha: Nakladatelství Sfinx B. Janda, 1936, s. 321

¹²⁴ ZEMAN, A. Plukovník Švec. Praha: Nakladatelství Sfinx B. Janda, 1936, s. 327

všeho všudy jediný kulomet, nemáme vůbec děl. Odevzdali jsme z příkazu vašeho politického komisaře v Kursku všecko téměř, co je nevyhnutelné k vedení nějaké vojny. Všecky koně, aeroplány, těžká i lehká děla, spousty střeliva, vše, co jsme před Němci vyvezli z Ukrajiny.“¹²⁵

Medkovi vojáci jsou od samého počátku velmi bojovní, chtějí se postavit bolševické vládě a rozkaz o odzbrojení považují za zradu: „2. voják: *Tak mne pojdte odzbrojit. Máte přece rozkaz Trockého. Každého Čechoslováka ihned odzbrojit a zprotiví-li se, na místě zastřelit. Protivím se.*“¹²⁶ nebo: „1. Voják: *Máme dost už téhle krvavé kaše, kterou před našima očima denně míchají. 2. voják: Kdyby nás nezdržovali, mohli bychom být dávno ve Vladivostoku.*“¹²⁷

Na scéně se objevuje také postava agitátora.¹²⁸ Ten od počátku nabádá vojáky k odepření poslušnosti svým velitelům: „*Martyška: Tím vším je vinna Národní rada! Vždycky jsem říkal: Nevěřte, bratři, našemu vedení.*“¹²⁹ Další postavou je stejně jako v Medkově románu legionář Janda, který chce situaci řešit v klidu: „*Janda: Vyjednávat! Vyjednávat, bratři! Což je možné, aby Češi povstali proti ruské revoluci? My – proti sovětské vládě? Nevěřím, že by mohla s námi zle smýšlet! ... Bylo by proti našim dějinným tradicím, kdybychom vyvolali boj s komunismem.*“¹³⁰ Švec je na rozdíl od Jandy skeptický a od počátku očekává zradu ze strany Sovětů: „*Nic nepodnikat – toť položit se na jateční mlat a dát se zabít.*“¹³¹ Postava plukovníka je po celou dobu velice klidná, rozvážná a často se vyjadřuje proti anarchii. Vysvětlí ruskému generálovi, že je třeba dobýt město Penza – bitvu samotnou pak přirovnává ke slavné bitvě u Zborova. Vojáky je zpráva o možnosti bojovat přijata s nadšením a generál s opačným názorem

¹²⁵ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 24

¹²⁶ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 11

¹²⁷ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 11

¹²⁸ V dalších Medkových knihách se také objevuje postava agitátora. Vždy je vylíčena velmi negativně, má však různá jména – Martyška, Vodička, Hnilička. Podle vzpomínek pamětníků proti Švecovi v Aksakovu jeden z vojáků, jménem Vodička, skutečně promluvil.

¹²⁹ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 14

¹³⁰ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 17

¹³¹ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 22

je zadržen. Martyška položí otázku, kdo by měl převzít velitelskou pozici, načež se mu dostane odpovědi: „*Vojáci: Švec! Švec! Švec!*“

1.voják: „*Ať žije náš Švec! To je náš generál!* 2. voják: *Je z nás! Je to náš hoch!*“¹³² Je zajímavé, že Švec jistou chvíli váhá, zda má nabídku přijmout, protože pouhé provolání řadových vojáků nepovažuje za dostatečně vhodné zvolení velitelem. Až po apelu majora Trojana na jeho čest přijímá: „*Trojan: Jsi starý voják. Zborovák. Vojáci našeho pluku tě znají, milují tě, důvěřují ti. Potřebují velitele, jemuž by mohli důvěřovat, ale je tu ještě víc: vojáci v tebe věří! A tahle víra povede nás všechny k vítězství. I přes nejhorší překážky.*“¹³³ Z původních deníků plukovníka je patrné, že přestoupil na pravoslavnou víru z politických důvodů. Autor ale ze svého Švece udělal silně věřícího, o víře mluví, poukazuje na pravoslavné kříže, křížuje se. To je pak v kontrastu s nevěřícími bolševiky: „*Komisař: Nechte si svého Krista...*“¹³⁴ Dále si divák může všimnout častých výroků proti bolševikům: „*Trojan: Nad hlavu máme už krvavého divadla, které od října hrajete, tovaryši. Napřivykli jsme tomuhle ovzduší lži, podlosti, ustavičného a nesmyslného vraždění, ošemetnosti a podvádění. Slíbili jste nám volný průjezd – a od chvíle tohoto slibu jste dělali vše, jen abyste nás rozdělili, podvrátili propagandou, kupovali jste naše slabé lidi za peníze a sovětské hodnosti, roztahali jste naše vojsko po celé magistrále na tisíce verst, zadržujete schválně naše transporty, dráždíte naše lidi ustavičnými provokacemi, šikanujete naše vůdčí orgány a nestydíte se teď volati sirénami proti nám nevinné dělnictvo, které neví, oč běží, nestydíte se proti nám posílat žoldáky, najaté za peníze, z Maďarů a Němců.*“¹³⁵

Boje o město probíhají až s nereálným nadšením, vojáci se z bojů radují a zdá se, že by rádi bojovali mnohem více, snad za onen již zmíněný mohutný sen: „*Pan Kódl: A jsme zas mužský! Jsme vojáci. A smíme se bit. A kdyby nás tak pustili! A co takhle do Moskvy! Pane Švec, kouknou, pustěj nás až na Moskvu! Trojan (zamyšleně): Až na Rudé náměstí! Až k Vasiliju Blaženému, ke zvonici Ivana Velikého! Rozezvučet zvony Kremlu! Nové Velikonoce Rusku! Nové*

¹³² MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 28

¹³³ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 30

¹³⁴ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 39

¹³⁵ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 38

*Christos Voskresse... a všemu slovanskému lidu. Od šumavských hvozdů až k velikým žlutým vodám Tichého oceánu.*¹³⁶

Postava plukovníka v průběhu hry pochybuje nejen o Sovětech, ale i o svých vlastních lidech: „*Švec: Nezradíte? Vojáci: Jak bychom mohli zradit? Tebe? Nezradíme! Nikdy! Trojan: Zradili bychom sami sebe. Švec: A mohu vám někdy připomenouti tyto vaše přísahy? Vojáci: Můžeš! Můžeš! Vždycky!*“¹³⁷ Autor v podstatě chápe své legie jako metaforu československého národa, o kterém plukovník pochybuje: „*Žádné vojsko na světě není jako toto. Je v nich všechno, co je nejlepšího v našem lidu. A jsou v nich – i propasti... Myslím na ně někdy. Často...*“¹³⁸

Druhé dějství se odehrává na palubě parníku při vyčerpávající obraně Kazaně. Z dialogů je parné, že se více projevuje nechuť bojovat: „*Janda: ...ale nyní se zdá, že osud dává vědět, že jak přece jen kroky naše byly omylné a vratké. Martyška: Ztratili jsme cíl. Nemáme vedení... Vojáci: Ohó, a Švec není vedení? Martyška: Já nemluvím proti bratru plukovníkovi. Já jen proti Národní radě.*“¹³⁹ Dále stojí za zmínku plukovníkovo rozhořčení ze slibů bílých velitelů: „*Šli jsme s vámi na Kazaň. Slibovali jste v Samaře a v Simbirsku hory doly. Vidím jen doly, nížinu nečinnosti, veselé lhostejnosti, takového nějakého dovádivého fatalismu vašeho, který vem čert! Nedodrželi jste nic z daných slov. Nemáte potuchy, jak se mi to přičí.*“¹⁴⁰ Autor také skrze Švece vyjadřuje svůj názor na pokročilou agitační činnost: „*Švec: Vidíte – i to je Kazaň! Nahlodává to už duši našeho vojska. Zatím jen tam dole, mezi těmito Martyšky. Ruský fatalismus a nevíra probouzí i v našich lidech anarchistické pudy, nechuť k řádu a kázní, podezřívání a zbabělost.*“¹⁴¹

Z dobytí města rudými silami Medkův plukovník viní samotné Rusy, kteří spoléhali pouze na československé oddíly: „*Rozumíte jen svému sobectví, občané. Opustivše na chvíli Kazaň, mohli jsme později vzít i Moskvu... Marně jsem to dokazoval vašemu štábu, který si*

¹³⁶ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 50

¹³⁷ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 52

¹³⁸ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, s. 53

¹³⁹ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 76

¹⁴⁰ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 72

¹⁴¹ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 81

usmyslel, že bude stůj co stůj dřepět zde.¹⁴² Dále dodává: „Je konec Kazaně... Kazaň padne, poněvadž jste nenašli v sobě dosti síly bít se za svou vlastní věc. Mdloba, lenost... ničevó... marně jaré a zdravé vojsko, jež dobylo města a dalo je ve vaše ruce, se pokoušelo probudit ve vás činného ducha... nejen, že bránilo vašich krovů, ale muselo se i samo bránit před mravními chorobami, jež vyvstávají z kazaňského pařeníště.¹⁴³ Autor také vyzdvihuje tvrdost a mužnost československých vojáků: „Zvolil jsem odpírati zlu vždy a všude. Proto jsem se narodil jako muž. Nemohu se smířít se zlem. A nepopírám jen zlo. Všechen chaos a mdlobu, jež rozrušují ruskou, ale i naši duši. A nám je třeba rádu a víry, chceme-li žít.“¹⁴⁴ Stejně jako v románu Mohutný se zde objevuje scéna, když legionář prosí Švece, aby na sebe jako velitel dával větší pozor, zde se mu ale dostane odpovědi: „Jaký stále strach o ten drahocenný život. Člověk! Člověk! Lidská krev... je něco víc než život... máte stále jen na mysli: zachraň svůj život! A já mám na mysli záchranu své i naší duše. A naší cti.“¹⁴⁵

Poslední dějství se odehrává ve velitelském vlaku na stanici Aksakovo. Na scéně se objeví trubač, který svolává legionáře k nástupu, ale je zde již jasná neochota bojovat a velká míra agitace: „3. voják: Vidíte ho, oficírskýho agenta! Zaprodanec buržoasie! 4.voják: Krucinágl, takhle chcete mluvit se starým vojákem? Se zborovákem? 5. voják: Nech je, Martínku. Jsou zrovna tak nešťastný jako my, voni to tak neuměj říct.“¹⁴⁶ V dialozích vojáků se často objevuje zmínka o tom, že „dnes už nikdo nikomu nevěří.“ Vojáci jsou také velice nervózní, je na nich znát nervové vypětí posledních měsíců. Autor skrze postavu Kaluži zbabělé nemůžné jednání odsuzuje: „Kaluža: Hadr na holi jste a ne mužský! Tím méně vojáci!“¹⁴⁷ nebo „Trojan: Neumíš ted' nijak s nima mluvit, bratře majore. Musí se na ně zvolna a jemně. Je to choroba nějaká. Psychosa... Kaluža: Copak jsem se dost nepřemáhal tady po celou tu dobu pustého povídání? Copak nejsem muž a voják? Jsem já nějaký agitátor, orátor, deklamátor?

¹⁴² MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 88

¹⁴³ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 91

¹⁴⁴ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 94

¹⁴⁵ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 94

¹⁴⁶ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 100

¹⁴⁷ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 106

*Jsem já velebníček, abych jim kázal? Jsem ten, kterej jsem. A nemohu se přes noc změnit z pořádnýho mužskýho v povídavýho strejce.*¹⁴⁸

Následuje slavná scéna, kdy si plukovník nechá shromáždit své vojsko, ti ale nastoupit před Švece nechtějí. Výjev ve hře působí mnohem zoufaleji než v jiných verzích příběhu. Nástup se podaří až na pokyn Martyšky. Na otázku důvěry svých vojáků dostane zápornou odpověď – jen legionář Janda se mu omlouvá a vysvětluje, že si ho váží jako osoby, ale nemůže mu věřit jako svému veliteli. Vojáci dodávají, že mnohem více věří Martyškovi než Švecovi. Švec na adresu agitátora uštěpačně dodává: „*Švec: Můžeš být spokojen, Martyško. Jdi! Zasloužíš řád rudého praporu.*“¹⁴⁹ Martyška po těchto slovech odchází s úsměvem. Poté Švec, Kaluža a Trojan na scéně osamoceni diskutují situaci, plukovníka napadá spásná myšlenka. Svůj plán nechce důstojníkům prozradit, říká pouze: „*Švec: I já měl svůj sen! To bylo už tam v třebíčské sokolovně... jasný a ryzí muž... muž-Sokol... muž-československý voják! Tvrký a rovný a čestný! Ten ocelový muž, kterého viděl Miroslav Tyrš! ...tento muž, který spí musí být probuzen! A vyléčen! Jednou pro vždy. A žádná oběť není dosti veliká. Ani život člověkům!!*“¹⁵⁰ Medkův Švec ještě několikrát přesvědčí publikum o tom, že je naprosto při smyslech, je bdělý a naprosto přesně ví, proč se musí dobrovolně zbavit života.

Ze vzpomínek pamětníků víme, že tělo bylo nalezeno ve vagoně až brzy ráno. Ve hře ale legionáři slyší samotný výstřel a ihned zjišťují, co se stalo. Poté začnou pobíhat po scéně sem a tam a shromažďovat se v plné výstroji a výzbroji před vlakem. Zde se slzami v očích přiznávají svoji chybu a jsou ochotni ihned odejít na pozice: „*Kaluža: Proč tu jste? Proč tu stojíte? Co chcete dělat, vy... vy... kdo jste? Co jste? Hlas: Jsme... vojáci... Vojáci: Vojáci... vojáci... Budeme se bít... bít se budeme... vodpusť nám to, bratře plukovníku Ševče! Už tě nikdy nezradíme... a musíš z nás mít radost... a my chceme tě být hodni... a nezradíme... nikdy už.*“¹⁵¹ Autor stejně jako ve svých knihách označil za hlavního viníka Švecovi smrti agitátora Martyšku – ten v této verzi příběhu z nádraží ze strachu zmizí a u legií se již neobjeví.

¹⁴⁸ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, 114

¹⁴⁹ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 119

¹⁵⁰ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 129

¹⁵¹ MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, str. 144

10. 7 První československý velkofilm

Scénář filmu byl zpracován podle Medkova stejnojmenného divadelního dramatu a jeho románu *Mohutný sen*. Film vyjadřuje motto: „*Kolik tě třeba cenit, pouze ten se dozví, kdo tebe ztratil.*“ Natáčení probíhalo v Podkarpatské Rusi (šlo o skutečnou lokaci některých bojů, s tím rozdílem, že tentokrát byl ten samý kraj součástí Československé republiky), transsibiřskou magistrálu zobrazila železniční trať Domažlice – Ostrava, dále se natáčelo ve Švecově rodném Čenkově. Interiéry pak byly točeny v Pražských ateliérech Kavalírka, ovšem kvůli požáru musela být část filmu dotočena ve Vídni. Film zaujal novináře i širokou veřejnost především nákladnými scénami: „*Režisér Inemann se hlavně snažil využít možností, které mu dala nezvykle vysoká částka, jaká zřídka bývá k výrobě českého filmu k dispozici, k tomu, aby ukázal své schopnosti v režírování davových scén.*“¹⁵² Oceněny byly zejména bojové scény, které: „*nijak nezadají obdobným scénám, jakých jsme už tolik viděli v americkém a jiném filmu.*“¹⁵³ Dramatičnost těchto sekvencí je chytře umocněna malými detaily – například záběrem na vteřinovou ručičku, kterou Švec sleduje, zatímco se jeho „kluci“ statečně bijí. Později byl snímek promítán i ve Francii, Belgii, Švýcarsku, Portugalsku, Španělsku nebo Itálii.¹⁵⁴

Kritikům se ale příliš nelíbilo obsazení hlavní role, divadelní herec Karen byl podle mínění některých pro postavu plukovníka „*příliš starý, nepohyblivý a mírně obtloustlý.*“¹⁵⁵ V deníku Lidové noviny jsme se také mohli na adresu herce dočíst: „*Bedřich Karen sehrál ve filmu plukovníka Švece s malým zdarem. Každým coulem je na něm vidět divadelní herec. Jeho mimika se omezuje na několik šablonovitých forem, hlavně klopení a zavírání očí.*“¹⁵⁶ nebo také: „*hrál bez jakéhokoli pokusu o rozehrání obličejů.*“¹⁵⁷ Ostatní herci byli ovšem chváleni, zejména představitelé Martyšky a legionáře Kalužy. Některé prameny ale poukazují na fakt, že použité dobové záběry silně kontrastují s hranými – především vysoké, štíhlé šlachovité postavy pravých legionářů jsou na první pohled rozeznatelné od silnějších těl herců. Zajímavé

¹⁵² Lidové noviny, 15. února 1930, viz příloha, s. 72

¹⁵³ Lidové noviny, 15. února 1930, viz příloha, s. 72

¹⁵⁴ Filmový kurýr, viz příloha, s. 68

¹⁵⁵ ZUZAŇÁK, M. *Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství*, s. 35

¹⁵⁶ Lidové noviny, 15. února 1930, viz příloha, s. 72

¹⁵⁷ Lidové noviny, 15. února 1930, viz příloha, s. 72

je, že jako prvnímu československému filmu vůbec byly tvůrcům Plukovníka Švece přiznány výhody takzvaného kulturně osvětového filmu a snímek byl na rozdíl od ostatních zbaven povinnosti platit velmi vysokou „*daň ze zábav*.“¹⁵⁸ Na pováženou je, že tento status kulturně-osvětového filmu byl přiznán dílu, které rozhodně není dokumentem. Scénář snímku vychází z knižního příběhu, který je záměrně zkreslený tak, aby podpořil nacionální povědomí Čechoslováků. O „*stoprocentním nacionalistickém zabarvení snímku*“ informovaly i Lidové noviny.¹⁵⁹

Inemannův film se striktně drží Medkovy předlohy – slabí vojáci jsou svedeni agitátorem Martyškou k odepření poslušnosti svému velení. Scénář spojuje dohromady Medkovo úspěšné drama s dějem knihy *Mohutný sen*. Příběh začíná v roce 1917 na nádraží v ruské Penze, kde jsou Čechoslováci již třetím měsícem ve stojících těpluškách na nádraží a čekají na povolení Sovětů k odjezdu na východ do Vladivostoku, odkud mají jet dále do Francie bojovat za svobodné Československo.

Nelze si nepovšimnout silného protibolševického zaměření filmu, což logicky vedlo k nesouhlasným projevům prvorepublikových komunistů u nás. Filmoví bolševici jsou vylíčení jako kreatury a působí až komicky.¹⁶⁰ Mají fanatický výraz, přehnaná hysterická gesta, jsou špinaví a komicky oblečení. Časté jsou blízké záběry na ústa bolševiků – jejich zkažená slova jenom umocňují jejich zkažené zuby. V bojových scénách téměř ve všech případech proti legiím bojují Asiaté a většinou se ihned vzdávají.

Oproti předlohám ale Švec není tolik pobožný. Ve filmu nalezneme spíše odkazy na Jana Husa – například legionářské těplušky jsou vyzdobeny husitskými motivy. Ve snímku se objevuje i žena z románu, Marja Ivanovna (Marja Razjanovová). V jedné z úvodních scén potkává Perného a ptá se na svého milého – později se bez bližšího vysvětlení objevuje v jednom z vagonů, dokonce v československé výstroji. Čechoslováci ji mezi sebe okamžitě přijmou a nic nenamítají proti tomu, že s nimi chce bojovat. Později se s nimi bojů opravdu účastní – dokonale nalíčená. Postava ve filmu představuje umírající sen legionářů o osvobození Moskvy: „*Miluji... protože jsi hrdina... Čechoslovák. Půjdeme spolu do Moskvy a*

¹⁵⁸ ZUZAŇÁK, M. *Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství*, str. 35

¹⁵⁹ Lidové noviny, 15. února 1930, viz příloha, s. 72

¹⁶⁰ ZUZAŇÁK, M. *Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství*, str. 35

*naše krásné Rusko bude zase veliké a mocné z vašich silných rukou.*¹⁶¹ Hlavnímu městu patří i její poslední slova, umírá však s úsměvem na rtech.

Snímek věnuje velkou pozornost na bratrskou lásku vojáků. Objevuje se zde například postava mladého vojáka, kterému byla v Penze odebrána stará vintovka. Tuto zbraň si postava dokonce pojmenovala a ozdobila obrázky a nápisy jako upomínku na bitvu u Zborova a Bachmače. Když mu je před povellem k útoku na město vrácena, líbá ji a vítá se s ní jako se svojí dívkou. Navrácení zbraní legionáři-bratři komentují: *„Kluci, teď jsme zase vojáci!”*¹⁶² a s radostí a širokými úsměvy vyráží dobýt město. V jiné scéně pak například Kaluža přemlouvá Švece, aby se šetřil: *„Deset dní jsi již nespál... pamatuj aspoň na nás a chraň svůj život. Kdo by nás vedl?”*¹⁶³ Při samotném vynuceném ústupu z Kazaně pak jeden z vojáků neváhá se obětovat pro své bratry a krýt je střelbou z kulometu.

Postava Martyšky vyznívá ve filmu stejně, jako v dramatu, snad je mu věnováno o něco více prostoru a je také o něco radikálnější: *„Bratři! Jakýpak dlouhý řeči, já vám povím pravdu... von si chce z naší český krve pořídít pěkný červený jenerálský lampasy.”*¹⁶⁴

Větší prostor je věnován také postavě pana Kodla, který je v podstatě hlasem lidu: *„To je samá paráda a samá ruka, ale až přijde fojfr, tak je budem hledat.”*¹⁶⁵ Scénáristé také pro oživení do příběhu přidali více žen, než je v knižních předlohách. Kromě bojující Marie a rozesmáté sokolky Maki (kterou pozorujeme skrze Švecovy vzpomínky ve chvílkách slabosti), je zde navíc postava kněžny z Kazaně a její dcery, která se zamiluje do jednoho z Čechoslováků.

V aksakovské scéně vojáci odepřevše poslušnost před Švece nastupují až na povel Martyšky, který se neparuje před Švecem. Na přímou otázku, zda svému veliteli věří, odpovědí všichni záporně – někteří ovšem se slzami v očích. Velitel tedy opustí své vojsko – ale namísto návratu k pracovnímu stolu až do setmění dlouze hledí zamyšleně do dále a vzpomíná na své mládí. Vypadá velice ztrápeně, duchem nepřítomně, myslí na svá předválečná léta. Osudnou myšlenku mu vnuke pohled z okna na těplušku ozdobenou husitským kalichem a nápisem *„Jeden za všechny – všichni za jednoho.”* Výstřel z revolveru všichni slyší, ihned se kolem

¹⁶¹ Plukovník Švec (film), 57.06

¹⁶² Plukovník Švec (film), 21.14

¹⁶³ Plukovník Švec (film), 1.00.46

¹⁶⁴ Plukovník Švec (film), 1.15.48

¹⁶⁵ Plukovník Švec (film), 51.09

příslušného vagonu začnou shromažďovat nastoupení vojáci v plné zbroji. Na místo přichází také major, který se zlostně a zároveň dojatě obrací na nastoupené vojsko. To mu se slzami téměř ve všech očích vysvětluje, že již chápe situaci a stali se z nich opět muži a vojáci a společně vzdávají Švecovi hold za jeho oběť: „*Vojáci Švecovi! Svému mrtvému veliteli! K počtě zbraň!*“¹⁶⁶ Snímek končí návratem legionářů do Československa a jejich přehlídkou pod siluetou Pražského hradu.

Velké oslavy se konaly u příležitosti pětiletého výročí bitvy. V hlavním městě byly na Staroměstském náměstí předneseny velkolepé projevy, okázalý průvod Prahou zamířil na vojenský hřbitov na Olšanech.¹⁶⁷

V podobném duchu se nesly i oslavy desetiletého výročí. V Městském divadle na královských Vinohradech se konalo speciální představení, na Smíchově zase koncert a recitace z díla Rudolfa Medka. Na Žižkově vystoupil pěvecký sbor, na Bachmačském náměstí (dnešní Dejvice) se pořádaly různé přednášky a hrála hudba. Na 1. července byl naplánován lampionový průvod Prahou a kladení věnců na hrob neznámého vojína. O den později se konala za přítomnosti prezidenta velká vojenská přehlídka na Vypichu. Národní osvobození opět připomínalo význam bitvy. „*Při oslavách 10 výročí bitvy u Zborova bude vložen do zdiva zborovské mohyly tento projev pana presidenta republiky: V den desátého výročí bitvy u Zborova chceme si uvědomit, že Zborovem dobyli jsme si na Rusku rázem vojensky a politicky mnohem lepší posice, nežli jsme měli předtím; Zborov vydatně působil na spojence a Prahu a tím na Rakousko. Zborov znamená pro náš zahraniční odboj mezník. Vzpomínky na Zborov soustřeďují se především na ty, kdo v úsilí o svobodu a samostatnost položili své životy; avšak vzpomínáme zároveň těch, kdo svým důmyslem vypracovali plán bitvy, plán celkový a pro jednotlivé akce. Připomínám to proto, že se na to méně pamatuje: Zborov má svůj význam právě tím, že vojenská udatnost a rozvaha byly harmonicky spojeny; a třebaže v celkové světové válce je epizodou, nám byl počátkem samostatné armády a odsud jeho značný význam politický. Vděčná a věčná vám paměť! V Lánech dne 14. června 1927. T. G. Masaryk.*“

¹⁶⁶ Plukovník Švec (film), 1.58.50

¹⁶⁷ Čas, 2.7.1922. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2220

Oslavy k patnácti letům od Zborova se již nesly ve zcela jiném duchu. Nesmíme zapomenout, že to bylo v době, kdy politici i veřejnost silně vnímali ohrožení republiky ze strany sousedního Německa a radikalizujících se menšin. Slavnosti se staly jakousi deklarací národního cítění. Právo lidu ovšem k výročí vydalo článek, ve kterém útočilo na Masarykovu humanitní ideu: *„Při té příležitosti vzpomínáme na všechna ta Masarykova kázání proti krveprolití a proti násilí. Moderní věk prý bojuje jen argumentem, kompromisem a silou přesvědčení. Zatracoval vždy bolševiky do horoucích pekel, že revoluci prováděli násilně. Když však šlo o osvobození národní, tu najednou přiznává, že takových pár hodin krveprolévání působilo více na spojence než dlouhá léta argumentů, přednášek, kompromisování a přesvědčování. To je ale právě pokrytecké na celém Masarykovi. To, co přiznává rozvaděné buržoazii jako její právo vůči sobě a dělnictvu, to ztracuje se strany dělníků vůči buržoazii. Národní osvobození nešlo argumentem a vývojem, nýbrž bojem a revolucí, ale sociální osvobození má jít jen argumentem a vývojem. Ono však nepůjde vývojem, stejně jako nešlo osvobození národní vývojem a humanistické formulky to nezažehnají.“¹⁶⁸*

11. Legionáři za druhé republiky

Jak již bylo nastíněno v předchozích kapitolách, legionáři, kteří se vraceli do samostatného Československa byli očima veřejnosti vnímáni jako hrdinové a zájem o jakékoli informace o nich byl obrovský. To vše bylo ještě v případě ruských legionářů umocněné „romantickou“ představou cesty vítězných reků okolo celého světa. Toto nadšení šlo ruku v ruce s četnými vojenskými přehlídkami a budováním Památníku národního osvobození, který díky obrazové sbírce přiblížil řadovým občanům realitu válečné fronty a sibiřské anabáze.

V následujících letech ale zájem veřejnosti začal pomalu, ale jistě opadat. Mohly za to jak sociální změny ve společnosti (na stránkách novin se často hovořilo o nedostatku financí pro válečné hrdiny a nedůstojných podmínkách jejich života) a také krize uvnitř legionářských organizací, které taktéž plnily stránky nejčtenějších deníků. Účastníkům byl v médiích věnován stále menší prostor.

¹⁶⁸ Rudé právo, 21. 6. 1927. In: Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, ka 2220

Během třicátých let se pak česká společnost ocitla pod tlakem sílícího Německa a část veřejnosti směřovala své naděje právě k legiím. Účastníci prvního odboje měli jednak válečnou zkušenost a byli tak vnímáni svým způsobem jako ochránci republikánského režimu, který vybojovali. Také se apelovalo na jednotu národa – kterou vystihoval bratrský sokolský princip legionářů. Netřeba připomínat, že se dokonce plánovala obrana československých hranic v případě napadení Německem. Jako vůdčí osobnost byl vnímán generál Jan Syrový, který navíc kvůli své typické pásce přes oko mnohým připomínal Jana Žižku.

Dá se bez nadsázky říci, že podpis Mnichovské dohody zanechal československou veřejnost v šoku. 1. října 1938 pak končí období, které nazýváme první republikou a začíná temná etapa české historie, druhá československá republika, období dlouhé 167 dní. Země podpisem této smlouvy ztratila přibližně třetinu obyvatel. Několik dní na to z funkce prezidenta pak abdikoval Edvard Beneš a novou hlavou státu se stal do té doby předseda Nejvyššího správního soudu, právník a politik Emil Hácha. O jeho zvolení média občany informují, ale přílišné emoce tato zpráva nevyvolala, protože velká část populace jeho jméno ani neznala.¹⁶⁹ Mnozí si od Benešovy abdikace slibují zmírnění protičeskoslovenských nároků ze strany Německa.

Českou společnost po těchto událostech zasáhla vlna ztráty víry v demokracii, za viníky krize předchozího režimu je byla označována liberální i socialistická elita z období před Mnichovem. Do čela režimu se dostala konzervativní pravice, komunistická strana byla zrušená úplně. Pozdější vládní nařízení 13/1939 Sb. pak ukončilo činnost všech demokratických spolků. Veškerá média jsou podřízena tvrdé cenzuře. „Hlásnými troukami“ nového režimu se překvapivě stávají periodika s malým nákladem. Můžeme zmínit revue *Brázda* či *Cesta*, či fašistický časopis *Vlajka*.

Edvard Beneš byl od této chvíle označován za nepřítel národa a společně s T. G. Masarykem v tisku napadán, dikce většiny médií se tedy logicky razantně změnila. Zatímco první republika se hlásila k odkazu české reformace a husitství (a to i prostřednictvím legionářských symbolů, pojmenování pluků a podobně), nový režim s ohledem na podporu katolické církve poukazoval na slavný přemyslovský a lucemburský středověk a baroko.

¹⁶⁹ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 44

Masaryk podle nové teorie český národ zaprodal západním demokraciím a „násilně a nepřírozeně“ jej odtrhl od Německa.¹⁷⁰ Kritizovány byly samozřejmě i pokusy o odloučení církve od státu.

Připravované oslavy dvaceti let samostatné Československé republiky byly zrušeny. Namísto toho se české veřejnosti předkládalo kritické přehodnocení nedávné minulosti a její vleklá vnitřní krize, následkem které prý Mnichovská dohoda byla. Dalším fenoménem byl kult násilí, který byl v přímém rozporu s Masarykovými humánními zásadami.

Označení T. G. Masaryka a jeho blízkých spolupracovníků za nepřátele českého národa šlo ruku v ruce s odsouzením působení legionářů, kteří za první světové války bojovali proti příslušníkům německého národa. Oslavné články na jejich podporu ze stránek novin zmizely a stejně tomu bylo i s romány, divadelními hrami i filmem. Z médií opět zmizelo cokoli, co by mohlo odkazovat na demokratický režim.

V tichosti se také začalo s ničením památníků a soch, které působení legionářů připomínaly a nový režim dokonce začal i s likvidací pietních míst. Postupně se plánovala exhumace ostatků legionářů a převezení na jiná místa.

Nejkontroverznější osobou tohoto pochmurného období se stal již zmíněný Rudolf (Radola) Gajda, účastník bitvy u Zborova. Ten se v období po mnichovské dohodě stal jedním z hlavních představitelů českého fašismu a představitelem Českého národního výboru. Je ale na místě dodat, že okupací jeho sympatie s Německem skončily. Za svou činnost v tomto období byl souzen, ale kolaborace s nacisty mu nikdy prokázána nebyla. Naopak se dokázala jeho spolupráce s druhým odbojem.

Je na místě zmínit, že druhá republika byl režim autoritářský, antidemokratický a dokonce antisemitský.¹⁷¹ Podle některých názorů nacistická okupace, kterou datujeme k 15. 3. 1939 paradoxně zabránila úplné fašizaci Československa z „vlastních zdrojů.“¹⁷²

¹⁷⁰ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 63

¹⁷¹ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 7

¹⁷² RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 234

Závěr

Při procházení výstřížkového katalogu v Národním archivu jsem v prvních kartonech s datací do roku 1921 zaznamenala velký počet článků o legionáři. Tyto složky čítaly tisíce dobových článků, zpráv a nejrůznějších zmínek o legionáři, což dokládá enormní zájem o toto téma v prvních letech samostatného Československa. Veřejnost se zajímala o příběhy svých osvoboditelů a zmínky o legionáři v tisku byly zpravidla psány oslavným tónem. Nechyběly ani básně, kresby a fotografie dokumentující jejich působení v zahraničí, zveřejněné dopisy rodinných příslušníků nebo příběhy jednotlivých vojáků. Dále byly populární medailonky, které představovaly nejvýznamnější představitele zahraničního odboje. Většina občanů se o svých „hrdinech“ tímto způsobem dozvíдалa vůbec poprvé.

Po období, kdy se o legionáři psalo (ve většině titulech) výhradně kladným a velebícím stylem, se počet článků razantně ztenčil. Změnila se i témata, která byla s legionáři spjatá. Namísto představování jednotlivých účastníků odboje a senzačních příbězích, začala první stránky novin plnit spíše praktičtější témata. Velkým tématem se stala pracovní místa. Velká část článků pak pojednávala o zasedání Československé obce legionářské a zápisy z jejich jednání. To už bylo pro prvorepublikové čtenáře jistě méně atraktivní téma.

Dalším faktorem, který zapříčinil úpadek zájmu o legionáře, byly neustálé zmínky o neshodách uvnitř jednotlivých legionářských organizací a polemiky o tom, zda by měla či neměla vzniknout legionářská politická strana či měli by se jednotliví členové angažovat v této profesi. Jak je známo, česká politická scéna byla v tomto období značně roztržštěná a politický systém byl v tomto ohledu velmi těžkopádný. Vzrušené diskuze z demokratického režimu, který umožňoval po letech utlačování absolutistickou monarchií nějakým způsobem vyjádřit svůj názor brzy vystřídal únavou z neustálého dohadování na předních stránkách novin, a čtenář tudíž stále raději vyhledával spíše lehčí, odpočinková témata.

Bratři-legionáři coby symbol svornosti a jednoty se na stránkách novin začali objevovat znovu ve třicátých letech, kdy již znatelně hrozilo nebezpečí ze strany radikalizujícího se Německa. Mohu říci, že v tomto období se opět změnil tón, kterým se o legiích mluvilo. Opět převažovaly články s oslavným nádechem a legie – především pak osobu generála J. Syrového demokratická média téměř pasovala do role obránce národa a ochranný štít před expandující sousední velmocí.

Po mnichovském diktátu se legionáři ze dne na den stali z hrdinů nepřáteli režimu – v první světové válce přeci vystoupili proti Německu. Oficiálně vycházející deníky byly pod

přísnou cenzurou a o legionářích se nedočteme takřka vůbec, s výjimkou Radoly Gajdy, který byl jednou ze zásadních postav českého fašismu a sympatizantů s novým autoritativním režimem.

Velkou kapitolou bylo budování Památníku národního osvobození a Mauzolea, které se měly stát symbolem vítězství nad utlačovateli a svědectvím pro příští generace svobodných Čechoslováků. Zásadní v tomto případě je, že se s archivací filmových materiálů, fotografií a zápisků začalo ihned. Díky tomu dnes máme o neuvěřitelném působení legií a jejich sibiřské anabázi velmi přesné informace. V souvislosti se společenskými a politickými změnami ve společnosti v následujících desetiletích ovšem stavba sloužila zcela jinému účelu, než jeho projektanti zamýšleli. Zajímavou zkušeností pro mě bylo shromažďovat dobové články a informace o křesťanských symbolech legií, zejména v souvislosti s ateistickou povahou nového státního zřízení a tendencemi oddělit církve od státu, se kterou se ztotožňovala velká část populace. Z vyznění dobových článků vyplývá, že církve, která byla na ústupu, se snažila odkazovat na vznik a počátky československé revoluční armády, aby na sebe v rámci možností upozornila a na lesku legií se přiživila.

Velkou část práce jsem se rozhodla věnovat osobě J. J. Švece, který byl navzdory svému tragickému činu v očích veřejnosti idealizován a stal se symbolem ctnosti a vzorem takřka perfektního vojáka. Citlivým tématem sebevraždy se ostatně zabýval i T. G. Masaryk. Kult osobnosti zesnulého plukovníka dosáhl nevídaných rozměrů. Takřka „romantický“ příběh v kombinaci se zvláštním načasováním dal vzniknout celé řadě literárních děl, obrazů i prvnímu československému velko filmu. Stal se dle mého názoru jedním z neoblíbenějších příběhů prvorepublikových vlastenců a s trochou nadsázky bychom ho mohli titulovat jako „legionářského mesiáše.“ Filmy a ostatní umělecká díla na motivy jeho života se ovšem dočkaly velmi dlouhého trezorového období.

Jsem toho názoru, že působení prvního československého odboje a celá sibiřská anabáze jsou jednou z nejslavnějších etap naší novodobé historie a jsem ráda, že s blížícím se stým výročím založení Československa se o ní hovoří zase o něco více. Byla bych ráda, kdyby v následujících letech projevů národní hrdosti přibývalo – ovšem v souladu s demokratickou tradicí a vzpomínkou na ideje T. G. Masaryka, kterého v posledních letech tak rádi připomínáme.

Summary

While browsing the scrapbook catalog of the Ministry of Foreign Affairs in the National Archives, I noticed a large number of articles about legionaries in the first cartoons dating back to 1921. These components have been read by thousands of period articles, reports, and various references to the legionnaires, demonstrating an enormous interest in the subject in the early years of independent Czechoslovakia. The public was interested in the stories of their liberators, and the legionaries in the press were usually written in a celebrated tone. There were also poems, drawings and photographs documenting their activities abroad, published letters of family members or stories of individual soldiers. They were also popular medallions, which represented the most important representatives of foreign resistance. Most people have learned about their "heroes" in this way for the first time.

After a period of articles with a purely positive and glorifying style, the number of articles was greatly diminished. The topics that had been linked to the Legionnaires changed. Instead of introducing individual participants in the resistance and sensational stories, the first pages of newspapers began to perform more practical themes. A major topic has become jobs. A large part of the articles covered the meeting of the Czechoslovak Legionary Community and the minutes of its meetings. This was certainly a less attractive topic for the Republicans.

Legionary brothers, as a symbol of consistency and unity, began appearing on newspaper pages in the 1930s, when the danger of radicalization in Germany was noticeably threatened. I can say that the tone of the legions was changing again during this period. Once again, articles with a celebratory touch and legion prevailed. The Legionaries almost fit into the role of a defender of the nation and a shield against the expanding neighboring superpower.

Following the Munich dictatorship, Legionnaires from day to day became the enemy of the regime's heroes - in World War I, they stepped up against Germany. Officially published diaries were under strict censorship, and we do not count on legionaries at all except Radola Gajda, who was one of the key figures of Czech fascism and sympathizers with a new authoritarian regime.

Prameny a literatura

Archiv

Národní archiv v Praze, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový katalog, inv.č. 1131, sg.m-8, „Legie a zahraniční odboj“, kartony č. 2216-2229

Tištěné prameny

DYK, V. *Napravený plukovník Švec*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1929.

KRATOCHVÍL, J. *Cesta revoluce*. Praha: Čin, 1928.

KUDELA, J. *Aksakovské tragédie*. Brno: Moravský legionář, 1932

KUDELA, J. *Deník plukovníka Švece, Díl I*. Jekatěrinburk, Knihovna „Československého denníka“, svazek 4, Nákladem Odbočky Československé Národní Rady v Rusku, tiskem vlastním, 1918.

KUDELA, J. *Deník plukovníka Švece, Díl II*. Irkutsk, Nákladem Informačně-Osvětového Odboru Ministerstva Vojenství, tiskem vlastním, 1919.

LANGER, F. *Za cizí město (věnováno památce plukovníka Švece)*. Irkutsk: Knihovna „Československého denníka“, svazek 9. Tiskem Informačně-Osvětového Odboru československého vojska na Rusi, 1919.

MEDEK, R. *Delegátština: anebo se tady budeme tahat o slovo*. *Přítomnost*, 7. 3. 1929.

MEDEK, R. *Mohutný sen: legionářská epopej*. 1. vyd. v exilu. Curych: Konfrontace: 1980, ISBN 3857700904

MEDEK, R. *Plukovník Švec: drama o třech dějstvích*. Praha: Nakladatel Jos. R. Vilímek, 1930, šesté vydání. Copyright: Fr. Khol of Centrum Prague, 1928.

NOVOTNÝ, J.O. *O plukovníka Švece, dokument doby*. Praha: 1929.

PEROUTKA, F. *Sibiřské drama a české poměry*. *Přítomnost*, 14. 2. a 21. 2. 1929.

PŘIKRYL, B. *Sibiřské drama*. Praha: Čin, 1929.

STRATIL, V. *Co potřebujeme znát o ruských legiích, chceme-li pochopit plukovníka Švece*, Praha: 1930

SYŘIŠTĚ, F. *Tragedie plukovníka Švece: O příčinách jeho smrti a jeho deníku*. Praha, 1926.

ŠALDA, F. X. *Drama hrdinské. Národní osvobození*, 4. 4. 1929.

ŠTEIDLER, F. *Naše vystoupení v Rusku 1918*. Praha: Knihovna „Památníku odboje“, č. 28, nákladem Památníku odboje, státní tiskárna v Praze, 1923.

ZEMAN, A. *Plukovník Švec*. Praha: Nakladatelství Sfinx B. Janda, 1936.

Odborná literatura

BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace.

FIC, Victor M. a Pavel PALEČEK. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. Praha: Academia, 2008. ISBN 9788020014054.

FIC, Victor M., PALEČEK, Pavel, ed. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. Brno: Stilus, 2014. ISBN 9788087122051.

FIC, Victor M., PALEČEK, Pavel, ed. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. Brno: Stilus, 2007. ISBN 9788087122006

FIC, Victor M. a Pavel PALEČEK. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-87122-03-7.

GALANDAUER, Jan. *2.7.1917 - Bitva u Zborova: česká legenda*. Praha: Havran, 2002. Dny, které tvořily české dějiny. ISBN 80-86515-16-8.

JAN GALANDAUER A KOL. *O samostatný československý stát 1914-1918*. Praha: Státní pedagogické nakl, 1992. ISBN 800426140X.

HECZKOVÁ, Libuše. *Píšící Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.

- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. 2., opr. vyd. Praha: Libri, 2003. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-195-7.
- KOZOHOŘSKÝ, Richard. *Národní politika a Národní osvobození do roku 1925*. Praha: Fakulta žurnalistiky Univerzity Karlovy, 1980
- KVAČEK, Robert. *První světová válka a česká otázka*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2013. ISBN 978-80-7387-635-7.
- LISOVÝ, I. *Významné osobnosti antického starověku*. Vyd. 1. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2007. ISBN 97-80-7368-402-0.
- PATZAKOVÁ, A. J. *Prvních deset let československého rozhlasu*. Praha: Radiojournal, 1935.
- PERNES, Jiří. *Svět Lidových novin 1893 - 1993: Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993. ISBN 80-7106-056-9.
- PYTLÍK, Radko. *Jaroslav Hašek a dobrý voják Švejk*. Praha: Panorama, 1983.
- RATAJ, J. *Vznik Republiky Československé*. Praha: 2010, rukopis, s. 10
- SUCHOMEL, Milan. *Jaroslav Hašek a Josef Švejk, dvě pochybné existence*. *Časopis HOST*.
- OLEG, Malevič. *V perspektivě desetiletí*. [s.l.] : Charles University in Prague, Karolinum Press. 399 s.
- RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 8071845167.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. 2., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. Česká historie. ISBN 978-80-7422-302-0.
- ZUZAŇÁK, M. *Čest je víc než život: Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství*. Jihlava: EKON, 2008.

Vizuální prameny

Jízdní hlídka (film), režie V. Binovec, scénář F. Langer. Předloha: F. Langer (divadelní hra *Jízdní hlídka*) ČSR, 1936

Plukovník Švec (film), režie S. Inemann, scénář V. Wasserman, S. Inemann. Předloha: R. Medek (divadelní hra *Plukovník Švec*). ČSR, 1929

Zborov (film), režie J. A. Holman, J. Slaviček, scénář R. Medek. ČSR, 1938

Elektronické zdroje

Národní osvobození – elektronická verze, Digitální studovna Ministerstva obrany ČR.
In: <http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/periodical/uuid:84377770-5d2b-11e1-b8fa-0013d398622b>, přístup listopad 2017

Lidové noviny – elektronická verze, Moravská zemská knihovna.

In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:bdc405b0-e5f9-11dc-bfb2-000d606f5dc6>, přístup listopad 2017

Československý legionář - – elektronická verze, Digitální studovna Ministerstva obrany ČR.

In: <http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/periodical/uuid:55f6b9f0-27cc-11e1-b42f-0013d398622b>, přístup prosinec 2017

Vojenský historický ústav Praha, <http://www.vhu.cz>, přístup leden 2018

Přílohy

Nedokončená výzva plukovníka Švece důstojníkům a vojákům 1. československé divize (psaná asi ve dnech 23. 10. a 24. 10.1918)

Všem bratřím důstojníkům a vojákům I. československé střelecké divise!

V řadách našich objevila se nákaza, šířící se zlověstnou rychlostí mezi pluky, bataliony, rotami a jednotlivci. Nákaza tato jeví se v podobě zvláštního charakteru a hrozí vyrvati v nás to, co jsme 4 leta tak úzkostlivě chránili – čest, čest vojáka, českého vojáka, chloubu národa. Staly a stávají se případy, jež navždy zůstanou skvrnou na jméně těch, kteří byli jich příčinou. Světla památka našich národních hrdinů, jména, jichž s takovou hrdostí a pýchou přijala se na prapory našich pluků v počátku jich vzniku, je zneuctěna celou řadou zbabělců, přikrývajících se různorodými plášti mnohdy planých výmluv. Chcete snad, bratři, dojíti tak daleko, aby jména Husa, Jiříka z Poděbrad a Velikého Prokopa byla navždy zašlapána Vaším nerozumným jednáním (v prach, špínu a bláto)?

Chcete, aby padlí Vaši soudruzi, jichž krev volá o pomstu, obrátili se ve svých rovech s hnusem nad Vaším jednáním? Chcete, aby naši drazí doma, provázející každý náš krok, místo modlitby posílali za námi prokletí? Vzpamatujte se, čeští vojáci, odvráťte od sebe nečisté myšlenky, jež našeptává v unavené vaše hlavy zlý démon nedůvěry v sebe a své síly. Neomlouvejte své jednání tím, že už přiznáním naší svobody jsme u cíle našeho poslání, že svoboda nám přiznaná dává nám právo složit ruce v klín a klidně trávit její plody. Svobody zaslouží a bude svoboden ne ten, kdo jí dobyl, nýbrž kdo dovede si ji uhájiti. ~~A vy? A my? Nám zbývá ještě jedno: Vytrvati v boji za svoji čest! Zapřisahám Vás, bratři, slavným jménem našich předků husitů, nedopusťte desorganisaci, zapřisahám~~

Boříte to, co s ohromnými překážkami stavělo se celá čtyři leta, ničíte organisaci, jež byla nejsilnější oporou našim borcům za naše práva v našich českých zemích a vypovídáte poslušnost všem zákonům pořádku a kázně, ničíte charakter českého vojáka.

Millionovým nákladem pořízený první československý
velkofilm

PLUKOVNÍK ŠVEC

vítězná anabase Čechoslováků Ruskem a Sibiří

drama o 12 dílech,

byl právě dohotoven a bude slavnostně předveden
ve čtvrtek 13. února 1930 o 20¹⁵ hod. več.

V BIO FÉNIX

Praha, Václavské náměstí

a zůstane na repertoaru tohoto podniku i nadále

Autor: RUDOLF MEDEK

Scenario: J. Neuberger, V. Wasserman a S. Innemann

Režie: SVATOPLUK INNEMANN

Umělecký poradce: akademický malíř Jindra Vlček

Asistent režie: Fr. Jerhot

Foto: B. Kolátor

Interieury: H. Legersteger

Laboratoře: Bratři Deglové, Praha

V titulní úloze: BEDŘICH KAREN

V dalších rolích:

Pan Kodl	Josef Rovenský	Vojín Jurajčík	J. Hykman
Martyška	Fr. Roland	Vojín Lšbrman	J. Šnobl
Major Kaluža	Ota Zahradka	Vojín Hoffrek	J. Linhart
Poručík Trojan	Fred Bulín	Generál	M. Lisunov
Nataša	Zdena Kavková	Pobočník	J. Lhoták
Její matka	Káča Inglerová	Kazaňský starosta	K. Fiala
Vojín Perný	L. H. Struna	Major Blagotič	J. Marvan
Marie Ivanovna	Irena Ardenová	Kurajev }sovětští	P. Pražský
Vojín Janda	M. Hajský	Liebersohn }komisaři	F. Kühne
Maki	Mimi Erbenová	Minikin	R. Ford

Světový monopol: OCEAN-FILM, prodejna a půjčovna filmů,

spol. s r. o., Praha II., Spálená 26

Telefon - 29698

Telegramy: Oceanfilm Praha

Prítomnost

ROČNÍK VI.

V PRAZE 14. ÚNORA 1929.

ČÍSLO 6.

Sibiřské drama a české poměry.

I.

Pro umělecké dílo je lépe, upadne-li mezi loupežníky, než upadne-li mezi politiky. O Medkovo drama »Plukovník Švec« vede se skoro tak zuřivý politický boj, jako se vedl o agrární cla. Jak už při takových příležitostech bývá, piščí lidé se docela mechanicky rozestupují na dva tábory: kdo je nalevo, křičí mechanicky hanba, a kdo je napravo, křičí mechanicky sláva. Vytvořili u nás nedávno Uměleckou radu, jejímž úkolem má být chránit umění před zásahy politiky. Tato korporace zatím neukázala větší činnost, než jakou vyvíjí ne zcela ještě studená mrtvola. Má-li nouzi o práci, tady by byla příležitost: ať se podívá na ty polemiky o »Plukovníka Švece«, vezme koště a přejede jím po křičících ústech pravice a levice. Nemám váhy, abych vážil, je-li v té věci větší pravá nebo levá vina. Oba tábory dovedly podat vzácné ukázky pošetilosti. Rozkřičeli se »Večer«, že »Medek spolkl Karla Čapka i s chlupy«, tedy za tím ovšem není žádný kritický úsudek, který ostatně od zneužitých geniů ve »Večeru« nikdo neočekává, nýbrž jen oči, politickou vášní vyvalené. Vytýká-li se na druhé straně Medkovi, že události, které se staly ve dvou dnech, spojil ve svém dramatu v den jediný, tedy je to tak povážlivě a smutně pitomé, že jest třeba se obávat, aby bohyň jednoty místa, času a děje, tato pravá bohyň dramatu, neodhodlala se pro tento incident přerušit styky s touto republikou.

Fakt je, že už dávno žádná divadelní hra nepřinesla svému autorovi takové úspěchy. Kritik se musí ptát, zda právem či neprávem se tak děje. Formulujme hned na počátku podstatu tohoto případu: úspěch »Plukovníka Švece« spočívá na thematic, ne na uměleckém zpracování; kdyby jednou Medek se odhodlal postavit na prkna civilnější, méně bohatýrský problém, bylo by to asi velké ztroskotání; v »Plukovníku Švece« rozřešil se šťastnou primitivností problém literárního Kolumbova vejce; kdežto kolem něho se spisovatelé beznadějně zadumávají a přemýšlejí, jak by snesli na zem kus modrého s nebe, on prostě napsal divadelně účinnou lidovou hru o národním bohatýru. Vznikl z toho úspěch, jaký mívají u publika lidé rázni a primitivní. Je ovšem pravda, že hlubší umělecký temperament by se nenasytil tímto úspěchem. Kdosi řekl, že »Plukovník Švec« patří do řady těch lidových her, oslavujících národní hrdiny, do které patří Šamberkovy hry o Tylovi nebo o Karlu Havlíčku Borovském. Je to pravda.

Ti, kteří se diví Medkovu úspěchu a polemizují proti němu, zapomínají, že, jak se říká, jsme národem Žižkovým, a že národ, nazýváje se takto, neviděl při tom v Žižkovi problematika, nýbrž statečného vojáka. Zapomínají na naši národní zálibu v Černošcích a jiných junácích. Uplynulo sice již mnoho vody od dob, kdy Holeček v zastoupení českého národa oficiálně pěl hymny na Černošce, a mnozí myslili, že tato jiskra již uhasla. Úspěch »Plukovníka Švece« ukazuje, že byla živa pod popelem. S tímto národním ctěním hrdin je

marno polemizovat. Potká-li se lidová hra takového thematic s tímto národním instinktem, vždycky vyletují jiskry nadšení, a snad ještě v příštím století budou litat. V povaze každého národa je zakořeněna touha po slávě. Tři sta let měl český národ málo slávy, musil se utěšovat obrazy minulosti, Husity a padělávanými rukopisy, a byl po té stránce celý vyhladovělý. Boje legii v Rusku byly zase po staletích kus slávy, které si svět všiml. Nad »Plukovníkem Švecem« se národ raduje z tohoto kusu své slávy, a je marno se tomu divit a skoro marno to kritisovat. Je to živelný národní děj, který se odehrává nad hlavou pouhých uměleckých problémů. Postavil-li tu Medek na jevišti československého důstojníka v plné zbroji, před kterým sovětský komisař bledne, chvěje se a koktá, děsí se, ba dokonce se »zhroutlí na křeslo a zakryje hlavu v rukou«, tu sedí v hledišti národ a raduje se ze své slávy a síly. Kdo může za to, že lid miluje čin a odvahu? Ze mu imponují rázni vojenští Čechoslováci? Nezapomínejme na tu stránku naší národní bytosti, která, sejde-li se několik stejně smýšlejících, náramně ráda zpívá: bývali, Cechové, statní junáci. Této stránce národní bytosti tedy lahodí obrazy české slávy a statečnosti, které před nimi postavil Medek na divadelní prkna. »Plukovník Švec« je pokračování v husitských dramatech a románech, a táž část národa, která považuje Jiráška za nejlepšího romanopisce, je nakloněna pokládat Medka za nejlepšího dramatika. Jako v husitských dramatech se tu volá: »Nikdo neopustí naše vozové hradby« Mužné (a jistě trochu pivně) se tu kleje: »Sto Pierunů!« Legionáři si tu vypravují o bitvách, v kterých byli, jako staří čeští zbrojnoši z knížky »Za slávy otcův«. Každému musí »Plukovník Švec« připomenout historické knihy, které četl v mládí: není-li v jeho duši tato struna ještě zcela přetržena, bude tleskat Medkovi a Švecovi s ostatními. Jsou tu sice místo palcůů a mečů strojní pušky, ale jinak je to totéž.

Pro bližší charakteristiku sluší připomenouti, že Medek napsal své drama v tom stylu, k jakému mají ve všech zemích sklon řízni důstojníci. Jeho Švec je především důstojník duší i tělem. Když ho vojáci zvolí vůdcem, tu Švec, je dalek toho, radovati se; cítí, že to neodpovídá zásadám disciplíny; proto vojáky »utiší vejitelským gestem«, a volá:

«Co to má znamenat? Tomuhle se říká pořádek? Tohle je československé vojsko? Vy si chcete volit svoje náčelníky? To bývalo za Kerenského — dnes to už ani rudí gardisté nedělají. Dnes mne — koho budete volit zítra?»

Tu — jako jinde — mluví ze Švece hlavně znepokojený důstojník, a autor vyřizuje si tu část polemiky o události sibiřské, jichž sám »magna pars fuit«. Medkovo stanovisko je ovšem zcela protichůdné tomu, které čteme v Kratochvilově »Cestě revoluce«. U Kratochvíla především stanovisko mužstva — u Medka důstojnický názor.

Nemůžete nakázat lidu, aby nu v moderní době neimponovala slova: »Nikdo neopustí bratří, kteří jsou v zradu« a jiná podobná slova. Medkovo drama je vo-

jenské nejen námětem, ale i duchem. Celou svou duší stojí autor na straně služebních předpisů proti pouhé dobrovolnickosti. Nic, pokud jsem mohl pozorovat, nedovede tak sklíčit a pohoršit autora, jako když místo vojska objevuje se lid:

Kaluža: ... nastoupit jste měli ... jako vojáci. Co je tohle?

Osmý voják: Lid ...

Kaluža: Lid! Lid! Já chci vidět rotu, batalion.

Nikdo nemůže předpisovat autorovi, aby cítil tím nebo oním způsobem. Byli básníci, kteří své vojenské naladění dovedli projevit stejně básnický jako jím své pacifistické. Nebudu se ani michtat do sporu: vojsko či lid? Dovedu pochopit, že v historii ruských legií byly chvíle, kdy velikost úkolu nebo úzkosti převyšovala problém demokracie ve vojsku. Nemohu bránit ani Medkovi, aby cítil věc tím způsobem, jak ji podává; byly nepochybně v sibiřských legiích světa a stíny rozděleny mezi stranu důstojnickou a delegátskou, byly jisté chvíle, kdy důstojníci měli pravdu proti mase, která hrozila státi se beztvárou.

Úlohu kritikovou jest posuzovati ono kvantum umění, které autor vložil do svého pojetí.

F. Peroutka.

P O Z N Á M K Y

Uznáváme mezinárodní soudnictví?

Otázka mohla by se zdáti zbytečnou. Uznali jsme je v mírových smlouvách a jsme jisté těmi posledními, kdo by se chtěli stavět v cestu moderním snahám o vytvoření mezinárodního právního řádu. Dobrá, ale nejde o zásady, jde o konkrétní případy. Nikdy, aspoň pokud potrvají jednotlivé, svrchované, národní státy, nebude možno předkládat cizím soudcům věci domácí jurisdikce. A kdo rozhodne otázku, zda ta či ona věc spadá do sféry domácí a vymyká se tudíž pravomoci mezinárodních soudních dvorů či ne? Jest tato předběžná otázka vůbec otázkou právní či politickou? Není pochyby, že, dokud existují mocenské útvary svrchovaných států, je konečně každá otázka — t. j. vše, co může být sporné — otázkou moci. Výklad všech smluv, pokud v nich není výslovně jiné ustanovení, přísluší, vysokým smluvním stranám samým. I ty státy, které podepsaly fakultativní klausuli o obligátním rozhodčím soudnictví, omezují jeho pravomoc na případy ryze právní povahy a nespadaající do jurisdikce domácích soudů. A zase jsme u té otázky, kdo rozhodne, jaké povahy je případ a zda spadá do kompetence domácí či cizí? Není zde libovůle svrchovaných států, resp. jejich dočasných vlád, položena žádná mez? Patrně jen tradice, vývoj bude tu moci vytvořit jisté precedenty a jistá pravidla.

A nyní si vezměme náš konkrétní případ. Smíšený soud ustanovený podle mírové smlouvy trianonské k rozhodování sporů vzniklých z čl. 250 prohlásil se kompetentním k tomu, aby se žalobami o tento článek optenými zabýval, ať již odvolávání se žalobců naň děje se právem či neprávem. Jedině soud jest právě povolán, aby se o tom vyjádřil. My jsme však jiného názoru. Rozhodujeme si otázku příslušnosti sami, a poněvadž tak činíme ve smyslu negativním, nejsme ochotni připustit vůbec projednávání žalob. Smíšený soud v Haagu rozhodl hlasem neutrálního předsedy zatím pouze tolik, že bude se maďarskými žalobami zabývat, t. j. že rozhodne postupně otázky, zda naše pozemková reforma

spadá pod ustanovení čl. 250 smlouvy trianonské, po případě pokud tam spadá a v případě kladném, zda a pokud zájmy maďarských příslušníků byly poškozeny. My máme v moci celý postup tohoto jednání zmařit tím jednoduchým způsobem, jehož použili již Rumuni a Jihošlovani: odvoláním svého člena, čímž soud stane se neschopným k usnášení. Zatím jsme nezmařili jeho usnesení o kompetenci, nýbrž podali jen minoritní votum svého soudce a podle oficiálního komentáře — nejsme dosud rozhodnutí, co učiníme dále. Právě-li úřední komentář, že rozhodnutí smíšeného soudu nebude mít žádného vlivu na další provádění pozemkové reformy, praví to jen z toho důvodu, že rozhodnutí formální předběžné otázky nemůže mít žádného meritorního významu. Výklad německého tisku a jeho poznámky jsou tedy tendenční a falešné. Odvoláme-li však svého soudce a jednání v Haagu překážíme? Nebude to sabotáž ideje mezinárodní spravedlnosti?

Zde třeba uvážit, jaký význam přísluší usnesením rady Společnosti národů z let 1927 a 1928. Dobré zdání jejich právníků, která sporným stranám v září 1927 doporučila, neodporuje jednání smíšených soudů o sporech vzniklých z výkladu čl. 250 m. sml. trianonské, nýbrž pouze podává, jistě vysoce autoritativní, výklad tohoto článu. To se ukázalo — na laický podiv veřejnosti — následujícího roku, kdy táž Rada doporučila Rumunům před smíšený soud jít, jen lépe vybavený třemi neutrálními soudci. Zbývá totiž rozhodnouti případ od případu konkrétní otázky, zda určitý maďarský příslušník nebyl pod titulem obecného domácího zákona poškozen tak, jako by byl vydáním zvláštního trestního opatření, spadajícího pod pojem likvidace ve smyslu čl. 250 smlouvy. Kdo to má rozhodovat? Chceme-li se stavět na stanovisko strohé svrchovanosti: že nikdo nemá práva vrtat se v našem zákonodárství a v činech naší správy — činíme se soudci ve vlastní věci. To by nesvědčilo o pochopení moderních ideí mezinárodní spravedlnosti, ani o čistém svědomí.

R. P.

Uniforma generace.

Na české technice je několik temných koutů. Nevíš, co v nich je, jaké je to, ani co by to mohlo dělat, ale najednou to odněkud vyleze na boží světlo — a tu je, třebas — numerus clausus. Taková podivná, nepohodlná věc. A ovšem, je třeba proti němu něco podniknout. Tož jsou tu studentské spolky a svazy, přiležitostné projevy na valných hromadách, ale konec konců po všech mnohomluvných a nic neřikajících vysvětleních numerus clausus zůstal, a doufá se, že se vžije. Což ovšem není zásluha profesorského sboru vysoké školy, který si snad opravdu myslil, že bez numeru clausu otázku přebytku posluchačů nerozřeší. Je to vina studentů, vina opatrných a nehybných, neinteresaných lidí, kterým, i když podle nových nauk pochybných idealistů jsou plni nové, demokratické krve, nevžil se dosud ani tak jednoduchý předpoklad svobody a demokratičnosti, jako je svoboda studia. A ani jiné věci. Kdesi na technice vznikla myšlenka, že by posluchači techniky měli mít vlastní uniformu. Že by to pozvedlo vědomí vzájemnosti mezi akademiky, posílilo kolegiální, které povážlivě ubývá. Že by to ušetřilo vydání za společenské úbory, neboť uniforma jest uznávaným oblekem do společnosti. Potíchu se pak podotýká, že by uniforma odlišila vysokoškolského studenta od všech jiných mladých lidí, o kterých si člověk nemůže nic myslit, ani uhadnout. Že by studenta pozvedla před očima veřejnosti jako inteligenta »na první pohled«, že by — a to zas se říká nahlas — přispěla k upevnění vědomí o stavovské cti. Nuže, pro existenci uniformy mluví řada tak zvaných argumentů. Ale stále ještě se neví, kde vzala myšlenka na tech-